

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 1 kr. 50 öre



LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1906 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med ändvikande af ett alltför strängt anlitande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare *prejudikat* m. m. ur Sveriges administrativa praxis. *På grund af därom från åtskilliga håll framställd begäran kommer tidskriften dessutom att meddela kortare anmälningar och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.*

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Fil. Lic. S. WALLENGREN såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af kammarrådet d:r G. THULIN. Litteraturafdelningen kommer att redigeras af Fil. Lic. F. HJELMQVIST.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1905.

P. Fahlbeck.

Staten.

Några sociologiska synpunkter

AF

Professor **Gustaf F. Steffen.**

I.

Problemet.

Till den modärna samhällsordningen höra en ny organisation af statsmakten, ett nytt innehåll i rättsordningen och nya statsuppgifter.

Den typiska modärna staten är demokratiskt parlamentarisk. Dess ledande uppgift är att tjäna utvecklingen af en ny, på högre socialt förnuft grundad samhällsordning.

Den modärna staten går sitt öde tillmötes, icke såsom eröfrarestat, utan som social reformstat. Det är ej längre i första rummet den internationella kampen om territorierna, utan den intranationella kampen mellan samhällsklasserna, som bestämmer statsutvecklingen. Den dag synes vara i annalkande, då krig ej längre kan tjäna som afledare för ett, tack vare försummadt reformarbete stegradt socialt missnöje, utan tvärt om skall påskynda dettas omsättning i handling.

I den mänskliga »kampen för tillvaron» blir kampen mellan samhällsklasserna om samhällsordningens gestaltande det för framtiden afgörande draget. Kriget få en blott sekundär betydelse. Trots de ofantliga militärbördorna i alla modärna stater, är det andra än militäriska statsuppgifter, som i stigande grad taga statsmakternas och folkens uppmärksamhet och socialorgani-

satoriska kraft i anspråk. Nya uppgifter på socialpolitikens, handelspolitikens, jordpolitikens och beskattningspolitikens samt kulturpolitikens områden tränga sig allt mer i förgrunden.

Denna utveckling af den politiska verkligheten ger en ny och stegrad praktisk betydelse åt det teoretiska spörsmålet, om hvad som öfver hufvud är möjligt för statsvärksamheten, då det gäller att befordra ekonomisk och andlig kultur och allmänt väl.

De välkända olika uppfattningarna af statens väsen, nödvändighet och ändamål, erbjuder helt afvikande svar på denna fråga. Utan all polemik mot andra uppfattningar, skola vi här försöka att belysa problemet ur rent sociologiska synpunkter. Då vi med sociologien mena den allmänna socialvetenskapen och med sociala företeelser förstå alla slag af själsliga växelverkningar människor emellan, innebär en sociologisk syn på staten, att den uppfattas uteslutande såsom ett slags samhällslif, såsom ett bland de sätt vi använda att själsligt påverka hvarandra. Vi skola söka utreda, hvad som är det väsentliga kännetecknet för detta påverkningssätt samt hvad som gör det nödvändigt och hvilka dess olika ändamål äro och böra vara.

II.

Statens väsen.

Staten är ett territoriellt, organiseradt tvångssamhälle, kännetecknad af en allmän, obetingad lydnessplikt, mot hvilken svarar en fullkomligt centraliserad befallningsmakt, som har sitt ursprung uteslutande inom samhället själf.¹⁾

Staten är, för det första, ett samhälle — d. v. s. en grupp af levande varelser, som stå i psykisk växelverkan med hvarandra.

¹⁾ Denna definition torde till innehållet, om ock ej till formen, i hufvudsak, motsvara definitionerna hos Georg Jellinek, *Das Recht des modernen Staates*, Berlin 1900, s. 157—161. Jag har öfver hufvud haft stort gagn af Jellineks utmärkta, af klar sociologisk insikt kännetecknade arbete, ehuru jag i en del afgörande punkter måste skarpt avvika från hans uppfattning.

Staten är ett helt af medvetenhetsakter mellan människoindivider. Den är ett system af själstillstånd och själsvärksamheter hos individerna i en gifven befolkning. Den ger sig tillkänna för vår yttre iakttagelse genom ett system af egendomliga handlingar och yttre förhållanden individerna emellan samt genom vissa materiella anordningar. Till sitt väsen är staten dock icke något, vare sig sinnligt eller osinnligt, som existerar utanför människorna, öfver dem eller eljes oberoende af dem. För de verkliga statsmedborgarne, i en autokrati icke mindre än i en demokratisk republik, är staten städse i grunden ett deras själsliga värksamhetssätt, ett deras sätt att känna, tänka och vilja i växelvärkan med hvarandra. Den är en af de grupper af medvetenhetsföreteelser, som tillsammans bilda själens sociala innehåll, personlighetens sociala byggnad och värksamhet.

Staten kan vara en enhet, i trots af att den icke existerar utanför individerna, ty den kan vara ett enhetligt system af själstillstånd hos dessa. Statsmedborgarne äro själfständiga individer i trots af statens enhetlighet, ty det, att de stämma öfverens i sin statskänsla, statstanke och statsvilja, upphäfver ju ej deras personliga själfständighet. Liksom alla andra sociala företeelser, hvilka äga stor betydelse för det praktiska och intellektuella lifvets gestaltning, är staten en psykisk massföreteelse.

För det andra kännetecknas staten af sina medlemmars gemensamma psykiska och fysiska förhållande till ett territorium. En stat är ett samhälle, hvilket behandlar ett visst stycke af jordytan såsom sin exklusiva egendom. Statsviljan hos statsmedborgarne är, bland annat, en på samma geografiska totalområde riktad ägare- och härskarevilja. Denna sida af statsviljan saknas icke helt och hållet ens på folkens nomadstadium, men när, liksom statslifvet öfver hufvud, sin högsta utveckling först sedan den definitiva, för all framtid bestämda bosättningen knutit ett fast, med hvarje århundrade genom fysisk och psykisk afpassning allt starkare åtdraget band mellan ett folk och dess land.

Denna statsmedborgarnes afpassning för samma naturförhållanden stärker deras statliga sammanhang genom att närma dem till hvarandra hvad själstypen beträffar. Detta är särdeles betydelsefullt, då, såsom ej sällan varit fallet, staten ursprungligen

bildats af människogrupper, som uppvisat olika grader af inbördes släktskap eller rent af saknat all närmare förvandtskap. Den tilltagande blodblandningen, genom äktenskapens århundradelånga begränsning till statsterritoriets egna invånare, värkar i enahanda riktning.

Det tredje i vår definition framhållna kännetecknet på en stat är, att den är en organisation. Detta innebär att staten tillhör en särskild klass af samhällen. Vi urskilja oorganiseradt och organiseradt samhällslif. I det förra saknas, i det senare finns en enhetlig vilja, som i bestämda riktningar leder växelverkningen mellan samhällsmedlemmarna. Denna enhetliga, ledande samhällsvilja kan vara en enskild individs allenarådande vilja. Den kan också utgöra resultanten af vissa samhällsmedlemmars blott delvis likriktade viljor. Att staten är en organisation innebär sålunda, att statsmedborgarnes i sig själfvt ingalunda enhetliga tänkande och viljande på gifna områden organiserats till enhetlighet.

Som resultat af kamp och kompromiss eller öfvermakt och underkastelse uppstår ett till det yttre enhetligt tänkande och viljande med afseende på ändamålet med samt gestaltandet och ordnandet af statshandlingarna. De själstillstånd hos en gifven befolkning, som utgöra statens väsen, bilda ett teleologiskt system. Hvad som gör staten till en enhet är väsentligen den grupp af gemensamma ändamål, för hvilkas uppnående staten är medlet i det territoriella samhällets hand.

Såtillyvida hafva vi inordnat staten uti de territoriella, organiserade samhällenas stora sociologiska klass. Det återstår att utröna, hvad som skiljer staten från alla andra medlemmar af klassen. Detta är statens egendomliga ställning till tvånget, särskildt till den fysiska tvångsutöfningen. Staten utöfvar tvång gentemot sina medborgare, dels därför att den är en organisation, dels därför att den är en tvångsorganisation och dels därför att den är den organisation, till hvars uppgifter det hör att innehafva och utöfva den högsta, från ingen annan makt härledda, allmänt bindande tvångsmakten i samhället.

Redan i begreppet organisation är begreppet tvång inneslutet. Tvång af ett eller annat slag kan aldrig saknas bland de medel, som användas för att uppnå enhetligheten i tänkandet, viljandet och

handlandet ens inom en organisation med uteslutande fullt frivilligt medlemskap. Om t. ex. majoritetsprincipen tillämpas vid beslutens fattande, står det icke den annorlunda tänkande och önskande minoriteten fritt att inom organisationen handla emot majoritetens beslut. Inom hvarje art af organisation är det förutbestämdt, att alla, som det gäller, utan undantag skola handla så som det blifvit organisationens vilja att det skall handlas, samt att den motspänstige genom något slags straff skall få ett tillräckligt starkt motiv att upphöra med sin olydnad. Saknas alla andra straffbestämmelser, måste det åtminstone finnas en som tillkännager, att den motspänstige genom sin olydnad utesluter sig ur organisationen. I många fall är detta ingalunda det lindrigast tänkbara straffet, ty det frivilliga medlemskapet i organisationen förutsätter ju, att detta innebär vissa kanske mycket stora fördelar, som förloras då medlemskapet förloras. Den frivilliga organisationen är dock fri så tillvida, att det står en hvar fritt att icke tillhöra den och att, såsom icke-medlem, handla emot organisationens grundsatser och beslut samt att bilda en konkurrerande organisation.

Med tvångsorganisationer förhåller det sig annorlunda. Medlemskapet är icke grundadt på medlemmarnes fria afgörande om sitt intresse att tillhöra eller icke tillhöra organisationen, utan på tvång. Viljan och makten att utöfva detta tvång kan ha sitt ursprung hos själfva den organisation hvarom är fråga, eller ock hos en annan organisation. Häraf betingas skillnaden mellan oafhångiga (eller ursprungliga), och afhångiga (eller härledda) tvångsorganisationer. Då en oafhångig tvångsorganisation finner, att vissa utanför stående personer äro farliga såsom icke-medlemmar, t. ex. emedan de genom någon sin värksamhet motarbete organisationens värksamhet, men att de kunde vara nyttiga som medlemmar, är det sannolikt att hvarje medel, således om nödigt äfven våldet, användes för att framtvinga medlemskap eller för att oskadliggöra individerna i fråga. Krig med konkurrerande oafhångiga tvångsorganisationer kan äfven lätt uppstå. Syftet är att, så väl utom som inom organisationen, undertrycka hvad som utgör en fara för organisationen och dess ändamål.

Alldeles det samma iakttaga vi, då det är fråga om afhängiga tvångsorganisationer. Skillnaden är blott den, att det nu icke är organisationen själf, utan den denna öfverordnade organisationen, som vi måste göra ansvarig för de olika formerna af tvång, förföljelse och våld i organisationens och dess ändamåls intresse. Den afhängiga tvångsorganisationen är ett värktyg eller organ för den organisation, som utöfvar tvång genom densamma. Denna organisation kan i sin ordning vara värktyg för en högre tvångsorganisation — o. s. v. Slutligen nå vi upp till den högsta, alla andra omfattande, ensamt med allmänt bindande, fullt ursprunglig tvångsmakt utrustade organisationen inom ett samhälle — staten.

Inom en modärn stat få inga andra tvångsorganisationer finnas än de, som härleda sin tvångsmakt från staten, äro dennas organer i tvångsutöfningen. Med rätt använder man det bildliga uttryckssättet »en stat i staten» om organisationer, som söka tillvälla sig en af staten oafhängig tvångsmakt inom samhället. Staten skiljer sig från alla andra sociala organisationer därutinnan, att den är enda centralorganisationen för all inom samhället erkänd tvångsutöfning medborgarne emellan samt mellan samhället och andra samhällen. Denna fullkomliga centralisering af den allmänt erkända tvångsmakten inom samhället är det kännetecken, som aldrig kan saknas hos en modärn stat. Centraliseringen kan vara af invecklad art, såsom inom en förbundsstat, eller vara ofullkomligt genomförd i praktiken, såsom inom vissa hel- och half-orientaliska autokratier, men den kan icke saknas såsom grund-sats eller ideal för statens inrättningar och handlingar.

Fullkomligt centraliserad social tvångsmakt är själfva kärnan i statens väsen. Statens motsats är icke frånvaron af samhälle, af territoriellt samhälle, af organiseradt samhälle eller af tvångssamhälle, utan frånvaron af en fullkomligt centraliserad social tvångsmakt. Spörsmålen om statens nödvändighet och ändamål äro liktydiga med frågorna om den fullkomligt centraliserade tvångsmaktens nödvändighet och ändamål uti samhällslifvets och mänskighetens kulturutveckling.

Det tvång, hvarom här är fråga, är städse och med nödvändighet i sista hand ett genom statens fysiska öfvermakt åstadkommet tvång för de enskilde att handla i öfverensstämmelser med

ett af staten föreskrifvet system af regler — rättsordningen. Staten är det med fysisk öfvermakt och högsta, oafhångiga rätt att fysiskt tvinga utrustade rättssubjektet.

På detta sätt tillförsäkrar sig samhället en vissa lifsområden omfattande enhetlighet åtminstone i samhällsmedlemmarnes handlingar. En annan blir frågan, hur det står till med de handlandes känslor, begär, önskningar, tankar, åskådningar. Att dessa icke äro lika enhetliga, lika öfverensstämmande med rättsordningen som handlingarna, det hör till statens väsen liksom tvånget och den bakom detta liggande viljan till enhetlighet eller harmoni.

Staten och dess fortskridande högre utveckling stå ej på sidan om det sociala framåtskridandet och äro ej heller blotta medel för för detta, utan äro universella och oundgängliga beståndsdelar af mänsklighetens sociala framsteg. Statslifvets bättre gestaltning är i sig själf ett socialt framsteg. Men — hvad skola vi här mena med »bättre«?

III.

Statens allmänna psykiska nödvändighet.

Att centraliserad fysisk tvångsmakt utgör kärnan i statens väsen är en insigt, som i vår tid ofta framkallar frågan, huruvida staten verkligt är nödvändig.

Denna fråga är icke att uppfatta blott som ett utslag af det samtiden allmänt kännetecknande sociala missnöjet. Den allt klarare medvetenhet, hvarmed vi öfvertaga de nedärfda sociala inrättningarna, i stället för att blindt och tanklöst i allo underkasta oss den sociala traditionen, detta vårt tilltagande sociala själfmedvetande kommer oss med nödvändighet att allt allvarligare spörja om statens berättigande. De modärna kulturfolken hafva kommit in i det högre stadium af sin sociala utveckling, på hvilket det sociala handlandet mer och mer bestämmes af ett vetenskapligt tänkande öfver de ifrågasatta handlingarnas nödvändighet, ändamålsenlighet och bästa möjliga gestaltning.

Staten fordrar obetingad lydnad och söker med våld genomdrifva detta kraf, icke blott då det kommer i strid med den enskildes meningar och önskingar eller känslor, utan ej sällan äfven då konflikt uppstår med individens djupaste öfvertygelse om rätt och orätt, godt och ondt, heligt och oheligt. Inför en sådan fruktansvärd social institution kan den modärna kulturmänniskan icke komma till ro, förr än hon tänkt igenom skälen för och mot den centraliserade sociala tvångsmaktens berättigande.

Visserligen vore det, enligt min mening, ett stort misstag att tro, att mänskligheten i allmänhet önskar sig fri från allt tvång eller ens från allt fysiskt tvång. Detta behöfver dock icke bevisa, att människorna hafva en allmän, djupt grundad åstundan efter det speciella fysiska tvång, som staten pålägger. Ännu mindre bevisar det, att statstvänet är ur mänsklighetens högsta förädlings-synpunkter önskligt. Man behöfver icke vara absolut antitvångs-fanatiker, för att vara anarkist i ordets speciella mening af förnekare af statens berättigande — ty staten är ej tvång och härskare-makt i allmänhet, utan i en alldeles särskild bemärkelse.

Vi måste dessutom skilja mellan dem, som bestrida berättigandet af hvarje form af statlig samhällsorganisation, och dem som i likhet med socialdemokraterna visserligen radikalt förkasta den af staten för närvarande upprätthållna rättsordningen, men samtidigt eftersträfvat en ny samhällsordning, som, i likhet med den nu existerande, behöfde upprätthållas genom statlig organisation och tvångsmakt. Den nu existerande staten är ej staten öfver hufvud, utan en helt egendomlig utvecklingsform bland de många, som varit och komma, och kan därför ha dödsfiender bland andra än anarkister.

Den typiske modärne anarkisten förenar socialdemokratens tro på möjligheten af en bättre samhällsordning med tron, att det nya samhället icke blott kan utan måste fullständigt undvara allt stöd i tvångsmakt — ty denna betraktar han som det sociala onda, uti hvilket alla andra sociala missförhållanden hafva sina rötter. Anarkister kunna sinsemellan hafva helt afvikande samhällsidealer, men de äro icke med nödvändighet samhällsförnekare eller fiender till organiseradt samhällslif, utan blott till tvångs-organisering af samhällslifvet. De tro, att människornas behof och

förmåga af frivillig social organisation äro så beskaffade, att de gifva upphof till all den nödvändiga eller önskliga enhetligheten i och harmonien mellan människornas sociala handlingar. Som staten, den centraliserade sociala tvångsmakten, intet annat mål har än just denna enhetlighet och harmoni, vore den totalt öfverflödig, om denna tro vore välgrundad — ja, kunde blott göra skada, ty staten organiserade ju då en socialt öfverflödig våldsutöfning.

Detta är det vanliga slaget af optimistisk och dogmatisk anarkism. Det finns äfven en annan art af anarkism — en utvecklingsanarkism, som icke förnekar statens närvarande nödvändighet, men däremot bestämdt förnekar, att staten är en evig institution, oskiljaktig från all förnuftigtvis tänkbar, högre, framtida människonatur. För utvecklingsanarkisten kan det icke bli fråga om att med våld redan nu förgöra staten, ty han tror icke, att vi tillräckligt allmänt äga de själsliga förutsättningarna för ett statlöst samhällslif. Men han afskyr staten som ett slags utvecklingsjukdom, hvilken kan och skall öfvervinnas genom vidare utveckling af människosjälens. Nödvändig som genomgångstillstånd i mänsklighetens oberäkneligt långa utvecklingshistoria, skall staten icke väcka någon saknad hos den mänsklighet, som har statslifvets brutala tvång och våldsutöfning bakom sig, ty det i egentlig mening högre människovärdet finns redan nu samt har alltid funnits och skall alltid finnas på andra sidan om allt hvad stat och statsmakt heter. Må man ge staten hvad staten tillkommer — men utan tillbedjan. Statsmedborgareskapet har ingen plats i den framtid, som tillhör den högre människonaturen och det högre samsälls- och kulturlifvet.

Liksom socialismen har anarkismen ett stort värde genom att rikta våra tankar på vissa sociala utvecklingsproblemer samt genom att framkalla vetenskaplig diskussion om dessa. Att det finns en betydelsefull kärna af bevislig sanning i vissa af de socialistiska åskådningarna medgifves numera ganska allmänt af så väl ekonomiska som politiska, rättsliga och andra samhällsforskare. Däremot betviflas ganska allmänt tillvaron af en sanningskärna uti anarkismen — hvilket ju dock icke är ett hinder för

mången att tro, att den verkliga finnes, åtminstone inom utvecklingsanarkismen.

Studiet af denna senare teori har i hvarje fall sin betydelse för den, som ser sig nödsakad att gifva socialdemokratien rätt uti dess förutsägelse om en fortsatt, ofantlig utvidgning af statsvärksamheten, särskildt på det ekonomiska området, men dock vill upprätthålla hos sig de intellektuella förutsättningarna för en kritik af all statsvärksamhets innersta väsen. Det borde icke vara omöjligt för en på höjden af nutidens samhällsforskning stående socialdemokrat att vara utvecklingsanarkist. Att ett omfattande förstatligande af produktivegendom och produktion samt en stark demokratisering af statsmakt och rättsordning utgöra samhällsutvecklingens närmaste mål, innebär intet hinder för öfvertygelsen, att statsmakt och rättsordning stadigt komma att förlora mer och mer af det fysiska tvångets karaktär samt i stället erhålla allt fler af den frivilliga organisationens drag.

I hvarje fall låter sig icke bestridas, att vi stå vid ingången till en ny period i statens utvecklingshistoria — just i följd af socialismens och demokratiens oundvikliga framsteg. Frågorna, hvarför vi anse staten vara nödvändig och hvartill vi anse den vara nödvändig, äro därför mer aktuella än någonsin.

* * * .

Staten har hittills bevisligen i det ofantliga flertalet fall varit nödvändig och är det fortfarande på grund af vissa, föränderliga egendomligheter i människosjälens, särskildt viljans, beskaffenhet. Staten har varit och är en psykisk nödvändighet — men med all sannolikhet ingen absolut sådan, utan blott en historisk, en i tiden framträdande, kanske icke fullt universellt framträdande, och i tiden åter försvinnande nödvändighet. Staten är ett nödvändigt steg i människosjälens utveckling, ungefär på samma sätt som myten är det. Hvad vi veta om myternas förekomst hos alla folk och om deras universella tendens att försvinna, då tänkandet och vetandet nå en viss mognad, tvingar oss att beteckna mytbildningen som ett på vissa utvecklingsstadier nödvändigt, men icke evigt, drag hos människointelligen. Liknande iakttagelser föranleda oss att betrakta staten som ett på vissa utvecklingsstadier

nödvändigt, men kanske icke lika universellt nödvändigt och i hvarje fall icke evigt, drag hos människo viljan.

Alla sociala teoretiker hvilka, i likhet med Aristoteles, förbise den afgörande skillnaden mellan stat och samhälle, förledas till uppfattningen, att staten är absolut oskiljaktig från människonaturen, därför att samhället utan tvifvel är något, som icke låter sig borttänkas från människans väsen. I och genom samhällslifvet har människan blifvit människa, d. v. s. den enda från den medvetna naturen, djurriket, differentierade förnuftsvarelser på denna planet. Hennes människovardande har väsentligen varit stigande samhällsutveckling. Om jorden någonsin skulle bli bebodd af människoättlingar, som absolut saknade samhällslif, skulle dessa isoleradt lefvande väsen lika litet kunna kallas för människor, som vi människor utan vidare kunna kallas för djur. De skulle i psykiskt afseende lika väsentligt skilja sig från oss, som vi skilja oss från djuren. Med sannolikheten eller osannolikheten för dylika väsens uppkomst hafva vi här intet att skaffa. Erfarenheten tvingar oss att betrakta samhället som oskiljaktigt från människans väsen, men att förneka att detsamma gäller om staten.

Staten — som för oss icke är samhället i allmänhet eller ens det organiserade tvångssamhället i allmänhet, utan helt speciellt det i sin tvångsmakt oafhångiga och centraliserande territoriella tvångssamhället — upptäcka vi i olika utvecklingsstadier samt i olika, af territorium, klimat och raslygne betingade former hos nästan alla jordens folk och i nästan alla för forskningen tillgängliga tidsskeden. Frågan, huruvida vetenskapen kan påvisa statlöst samhällslif, vilja vi här lämna odiskuterad. Blir den en gång definitivt besvarad jakande, erhålla vi därmed måhända ett stöd mer för vår uppfattning, att staten kan försvinna, utan att människan upphöra att vara människa. Nödvändigt är ett dylikt stöd dock icke, ty det är statens speciella psykologiska kännetecken och dessas bevisliga utvecklingstendenser, som föranleda oss att förkasta alla dogmer om statens eviga fortvaro.

Vi iakttaga statens begynnelse hos de lägsta jägar- och nomadfolken, hos horder och stammar med de lägsta, för forskningen kända formerna af teknik, ekonomi och andlig kultur. Historie-skrifningen visar oss statens utveckling till stadsstat, till storstat,

till världsstat, till feodalstat, till nationell helstat med autokratisk, inskränkt monarkisk och republikansk författning — o. s. v. Hvilket svar på frågan om arten af statens nödvändighet gifva etnografens samt den politiske historikerns och teoretikerns iakttagelser öfver statens faktiska former, inrättningar och värksamhet? Det enda svar, som enligt min mening på ett vetenskapligt tillfredsställande sätt kan härledas ur de hithörande forskningsresultaterna är, att staten till sitt väsen — således bortsedt från de olika formerna för statsmaktens utöfvande — är den enda förnuftiga sociala organisationen af människor, hvilkas sociala viljeriktningar äro sådana, att en allmän användning af fysiskt våld människor emellan är oundvikligt.

Staten är nödvändig, därför att den på en gång är en förnuftig social inrättning och en organisation af våldsutöfning. Grunden till dess nödvändighet är att söka i en historiskt gifven men föränderlig människonatur, som är på en gång förnuftig och begärlig efter utöfning af fysiskt våld mot medmänniskor.

Staten är en seger för det mänskliga förståndet, men ett nederlag för den mänskliga viljan — dock hvarken en absolut »seger» eller ett absolut »nederlag». Staten visar måhända, att det sociala förståndslifvet vunnit ett försprång i utvecklingen mot förnuftighet — ett försprång framför det sociala känslö- och viljelifvet. Förnuftet har, på ett visst stadium af människans allmänna själsutveckling, bjudit henne att genom den fysiska tvångsmaktens centralisering i oafhångiga territoriella samhällen minska de onda värkningarna af de enskildas, genom förnuftsutvecklingen ännu icke öfvervunna begär att med fysiskt våld betvinga hvarandra. De enskildas sociala viljor, lämnade åt sig själfva utan yttre reglering och tvång, äro ännu icke nog fredliga i sina värkningssätt och enhetliga i sina utvecklings- och förädlingstendenser för att möjliggöra ens den, i sig själf ytterst bristfälliga, sociala harmoni som vinnes genom staten.

Statens logiska motsats är allas krig mot alla — de stridiga viljornas, utifrån oreglerade, beständigt i fysiskt öfvervåld urartande sociala konflikter. Om detta sociala tillstånds verkliga förekomst i urtiden eller bland de lägsta nu lefvande folken har vetenskapen ännu icke sagt det afgörande ordet. Det kan betecknas

som det sociala oförnuftets (hypotetiska) tillstånd. Det sociala förnuftets herravälde inom mänskligheten skulle, under sådan förutsättning, taga sin början med statens begynnande utveckling. Denna senare flyttar oss i hvarje händelse från hypotesernas in på den den obestriddiga verklighetens mark. Hvarken abstrakt logiskt eller utvecklingshistoriskt betraktad är staten liktydig med det högre, fullkomligare sociala förnuftets herravälde. Detta innebär, tvärtom, statens obehöflighet, statens upphörande, emedan dess orsak, viljornas oförmåga att enas utan yttre, tvångsmässig reglering, bortfallit.

Det sociala förnuftets obestridda herravälde öfver mänsklighetens öden börjar först, då staten upphör att finnas eller åtminstone upphört att äga afsevärd praktisk betydelse. Detta blir fallet, då alla, med undantag blott af ett relativt fåtal tillbakablibna eller urartade individer inom en gifven kulturkrets, utan allt fysiskt tvång vilja hvad som öfverensstämmer med det allmänna bästa samt sakna allt begär att fysiskt våldföra sig på medmänniskor.

IV.

Personskyddet och statens ekonomiska nödvändighet.

Vi förstå statens historiska nödvändighet först då vi förstå, hvarför människorna, sådana vi känna dem, i stort sedt icke kunna afstå från fysisk våldsutöfning mot hvarandra. För att fatta detta, måste vi skilja mellan det fysiska våldet som själfändamål och som medel.

Obestriddigt är, att det bland kulturellt outvecklade folk, särskildt hos de manliga individerna, i regel samt som en fullt normal företeelse finnes ett begär att fysiskt betvinga, förslafva, misshandla och plåga, ja att mörda andra människor. Det starkt lustbetonade begärets tillfredsställande är ofta dessa våldsgärningars hela ändamål. Att detta drag i människolynnet tenderar att försvinna under den högre själsutvecklingen är dock höjdt öfver allt tvifvel. Stridslustnaden, härskarebegäret, på lägre stadier äfven lusten att plåga, flyttas öfver från det fysiska till det själsliga planet. Bland de högre, egentliga kulturmänskorna iakttar man, att den

fysiska fredligheten tilltar samtidigt med ett fördjupande och en förädling af den psykiska kamplusten. Egen och andras fysiska oantastlighet blir en grundsats för samhällslifvet, ty individens kampintressen röra sig ej längre kring fysiska kraftmätningar eller segrar. Dessa förefalla nu råa, barnsliga, meningslösa eller hinderliga för det, hvarom kampintresset allt mera samlar sig: den sjäsliga kraftmätningen och maktutöfningen. Vi ha här i grunden blott att göra med en särskild sida af människans, själsdjurets, universella utveckling till allt högre grad af sjäslighet.

Helt annorlunda ter sig frågan om det fysiska våldet som medel i det sociala lifvets konflikter.

Organiserad fysisk tvångsmakt kan vara ett medel att i ett samhälle gifva personligt skydd åt de fysiskt fredliga medborgarne mot de fysiskt våldsamma. Tills dessa senare hunnit nedsjunka till en helt ringa minoritet, kan det vara oundvikligt att hela samhällsorganisationen präglas af tvånget till nödvärn mot dem. Statens sista »stöd» äro då de i den sociala förnuftsutvecklingen efterblifna.

Så långt hafva vi dock ännu icke hunnit. Staten tjänar i våra samhällen äfven andra ändamål.

Den är en organisation af hela samhället, hela nationen, för fysisk maktutöfning mot andra samhällen, andra nationer. Så länge det finns enskild och samhällelig eller nationell egendom i jord och så länge det finns nationer, som vilja tillägna sig andra nationers land- och hafsområden samt vilja behärska invånarne, och så länge dessa senare ej motståndslöst vilja finna sig häri, är staten nödvändig. Staten är en organisation af de krigiska nationerna mot hvarandra och mot de fredliga och, i nödvärn, af de senare mot de förra.

I vissa skeden af en nations historia märkes det tydligt, att staten kan ha en egendomlig dubbeluppgift. Den kan på en gång vara en organisation för vissa samhällsklassers våldsherravälde och för andra samhällsklassers skydd mot allt för långt drifven tvångsutöfning. Mången på eröfring grundad feodalstat, t. ex. England under århundradena närmast efter slaget vid Hastings, ger exempel härpå. Den eröfrande nationen härskar och den undertryckta nationen här delvis nedsjunkit i lifegenskap, men i den nya statens rättsordning ingå delar af den undertryckta nationens gamla rättsordning och tjäna som gränser kring härskarnes tvångsmakt.

Då eröfrare och undertryckta sammansmält till en nation, då lifegenskapen utvecklats sig till lönsystem och då vår tids hushållningssystem, rättsordning, statsförvaltning och kultur slutligen ersatt feodalismens, kvarstå ännu i den modärna rättsordningen tydliga rester af så väl eröfrarnes gamla härskarerättigheter som af den besegrade nationens urgamla egna rätt.

Af feodalstaten har genom obruten utveckling blifvit en modärn klass-stat med mer eller mindre betydelsefulla rester af rent feodala institutioner. Bland dessa må särskildt framhållas latifundieväsendet, ländtarbetarnes ekonomiska hjälplöshet eller både ekonomiskt och rättsligt usla läge samt adelns försteg i det offentliga lifvet. England, Tyskland öster om Elbe, det sydliga Italien erbjuda olika exempel på dylika kvarlevor af feodalismen.

Den modärna klass-staten har på tvänne sätt tagit arf från feodalstaten — genom att innehålla rester af feodal egendoms- och personrätt samt genom att i sina egendoms- och klassinstitutioner i öfrigt vara intet annat än en utveckling af feodalstaten — en utveckling mot högre socialt förnuft, men dock ingen definitiv frigörelse från feodalismens alla former af lägre socialt förnuft. Feodalstatens ståndsprivilegier hafva försvunnit ur rättsordningen, men denna senare har ännu icke blifvit sådan, att den behandlar de egendomslösa klasserna och deras sociala lefnadsförhållanden enligt samma rättsgrundsatser som de förmögna klasserna och deras sociala behofver ¹⁾.

* * *

I det modärna samhället är statens tvångsmakt i främsta rummet ett medel att tillförsäkra medborgarne personlig oantastlighet samt okränkbarhet i utöfvandet af egendomsrättigheter och trygghet i ekonomisk värksamhet.

Rätten till personlig oantastlighet är dock icke densamma för t. ex. ett »tjänstehjon» som för en »husbonde». Processrätt och straffrätt hafva knappt i något land ännu blifvit sådana, att de värka lika på de »lägre», egendomslösa, obildade och på de

¹⁾ Det bästa mig bekanta beviset för denna ögonskenliga sanning ger Anton Menger i sitt verk: *Das Bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen*, tredje uppl. Tübingen 1904.

»högre», burgna, bildade klasserna. De fattiga och blott kroppsligt arbetande ha det vida svårare att få någon »rätt» och ha det vida lättare att få »straff» än de förmögna och hufvudsakligen intellektuellt arbetande.

Egendomsrätt, arfsrätt och kontrakträtt samt familjerätt taga nästan uteslutande hänsyn till de burgna samhällsklassernas sär-
egna rättsbehof, d. v. s. till det behof af rättsskydd, som sam-
manhänger därmed, att man äger saklig förmögenhet eller be-
drifver förvärf och åtnjuter inkomst i större skala än en vanlig
kroppsarbetare utan jord- och kapitalegendom. Det är inne-
hafvandet af en större jord- och kapitalegendom samt bedrifvandet
af företagarevärksamhet och åtnjutandet af en större inkomst, som
betinga hvad fördel eller skada en medborgare har af våra egen-
doms-, arfs- och giftermålsagar.

För att förvärliga grundsatsen om alla nationellt ombär-
liga funktionärsklassers likhet inför lagen, måste dessa lagar för-
ändras och utbyggas med särskild hänsyn till de kroppsarbetande
klassernas behof af skydd för sina speciella egendoms-, förvärf-
och familjeintressen. Detta torde vara en för de flesta jurister
alldeles främmande tanke. Det är dock alls ingen paradox, att de
»egendomslösa klasserna» behöfva en egendomsrätt. Ännu mindre
kan det vara öfverraskande, att de behöfva en efter deras speci-
ella ekonomiska funktioner lämpad förvärf- och kontrakträtt.
Man må blott vakna till medvetande om, att det här i mycket
måste vara fråga om en annan art af rätt än den, som till-
fredsställer de burgna klasserna.

Den moderna arbetarskydds- och arbetarförsäkringslagstift-
ningen äfvensom sådan lagstiftning, som garanterar arbetarne effek-
tiv föreningsrätt och det kollektiva arbetsaftalets fulla giltighet,
äro att räkna bland hithörande rättsliga nybildningar och reformer.
Dock äro äfven helt andra dylika af nöden. Samhällsegendomen,
som ger de privatekonomiskt egendomslösa klasserna en kollektiv
andelsrätt i nationens produktionsmedel, måste statligt befordras
och rättsligt skyddas vid sidan af privategendomen — och det
med en helt annan effektivitet samt med en långt djupare insikt
i sakens nödvändighet och rättvisa, än hittills någonstädes före-
kommit.

Den modärna politiska och kommunala valrättens ursprungliga afhängighet af större egendom eller inkomst, än de kroppsarbetande medborgarne vanligen kunna uppvisa, är ett af de mest iögonfallande bevisen för, att statens tvångsmakt i det modärna samhället från början varit ett medel att åt privategendomen, d. v. s. åt dennas innehafvare, och åt den privatekonomiska företagareklassen gifva ett afgörande inflytande på samhällslifvets organisation och socialkulturens gestaltning.

Det modärna samhället är ännu ett »klass-samhälle», all denstund medborgarne äro uppdelade i klasser, som äro olika ställda till rättsordningen och den politiska maktutöfningen. Det modärna samhället är ännu ett »kapitalistiskt» klass-samhälle, ty klassificeringsgrunden är måttet af privategendom och inkomst inom de olika samhällslagren. Statens tvångsmakt har hittills varit ett medel att gifva större sociala rättigheter åt dem, som besitta större egendom eller åtnjuta större inkomst.

Den sakliga egendomens eller inkomstens storlek spelar en allt för stor och de personliga ekonomiska samhällsfunktionerna spela en allt för liten roll i denna sociala klassindelning. Det har städse visat sig vara i hög grad samhällsfarligt, att medborgarne fått utöfva makt och inflytande uteslutande i proportion till sin egendoms och sina inkomsters storlek. Denna ger nämligen i sig ingen upplysning om arten och värdet af deras social-ekonomiska och öfriga sociala värksamhet.

Privategendomen i sakliga produktionsmedel, jord och kapital, har i det modärna samhället blifvit en med statens tvångsmakt på det mest sorgfälliga sätt hägnad, för ägarne utomordentligt vinstgifvande rätt, utan några häremot svarande sociala förpliktelser. Samhället har t. o. m. i regel underlåtit att skaffa sig ens närmelsevis tillräckliga garantier mot en samhällsfördärflig privatekonomisk användning eller icke-användning af de för nationens nutida och framtida välgång absolut oumbärliga naturtillgångarna inom landets gränser. Den mångfaldiga gånger historiskt bevisade och för öfrigt själfklara sanningen, att storgods i oinskränkt privategendom innebära en den största samhällsfara, har i det modärna samhället icke ernått ens så pass mycket teoretiskt och praktiskt

erkännande, som synes nödvändigt för att skydda nationen mot sociala katastrofer.

Samtidigt med att den statliga tvångsmakten i allt för hög grad stått i de rikas, ja, utan åtskillnad äfven i de socialt skadliga eller funktionslösa rikas tjänst, har den hittills på ett oförnuftigt sätt underlåtit att tjäna den klass, hvars medlemmar hela lifvet igenom gifva samhället det mest oumbärliga personliga arbete — de egendomslösa kroppsarbetarnes klass. Det är dock tydligt, att ett samhälle icke kan tänkas existera utan medborgare, som vilja och kunna förrätta olika slag af kroppsarbete. Denna medborgareklass, den må nu besitta egendom eller ej, är, liksom intelligensarbetarnes klass, nödvändig under alla oss tänkbara kulturförhållanden. Däremot kan jord- och kapitalägarnes klass, d. v. s. själfva privategendomen i jord och kapital, totalt borttänkas. Utvecklingen tvingar oss i själfva värdet att, redan för en nära framtid, tänka oss privategendomen allt mer reducerad till förmån för olika former af kollektivegendom.

Statens tvångsmakt, såsom medel att gestalta och skydda egendomsordningen, är minst lika nödvändig i den för vårt vetenskapliga tänkande tillgängliga framtiden som den varit i det förflutna. Vi iakttaga redan nu och hafva för framtiden att räkna med ett tilltagande statligt befordrande och skydd af saklig kollektivegendom samt med ökad statligt skydd för kropps- och intelligensarbetares privategendom i deras personliga produktionsmedel, deras arbetskraft. Detta senare statliga skydd kommer, af vissa tecken att döma, sannolikt att vara beledsagadt af en lagstiftning, som åsyftar att skydda hela samhället mot enskilda kropps- och intelligensarbetareklassers eller lönarbetares och företagens egoistiska missbruk af sin rätt att bestämma öfver de ekonomiska villkoren för sin medvärkan i produktionen.

Staten är lika nödvändig som någonsin för att tillförsäkra samhället den tidsenliga egendoms-, arfs-, kontrakt- och familjerätten samt för att skänka nödig trygghet åt medborgarnes socialt gagneliga ekonomiska värksamhet. Staten är allt framgent en ekonomisk nödvändighet. Privategendomens fortskridande begränsning och kollektivegendomens utvidgning samt kropps- och intelligensarbetets legala utrustande med så väl större sociala

rättigheter som större sociala förpliktelser, allt detta skall kräfvä en oafhändig, centraliserad högsta tvångsmakt. Denna får dock nu ett helt annat förhållande till medborgarnes stora flertal än under det föregående skedet, då den användes för den oinskränkta privategendomens och arfsrättens upprätthållande samt för kroppsarbetareklassens fasthållande i politisk omyndighet samt i en rättsligt försummad, ekonomiskt och kulturellt ogynnsam ställning.

Liksom åtskilliga andra former af organiseradt samhällslif kan staten betraktas som en nationalekonomisk produktionsfaktor. I betraktande häraf kan man säga, att statens sig förändrande ställning till egendomen och kroppsarbetareklassen är betingad af kollektivistiska och demokratiska ändringar i produktionssystemet, hvilka kräfvä en mer kollektivistisk egendomsordning samt en ekonomiskt dugligare, själfständigare och själfansvarigare kroppsarbetareklass.

V.

Staten en etisk nödvändighet.

I begreppet organiseradt samhälle ligger innesluten en ordning för samhällslifvet — d. v. s. ett system af regler om hvad organisationens olika medlemmar äro berättigade att göra, måste göra och måste underlåta samt en enligt detta system mer eller mindre troget genomförd gestaltning af det verkliga samhällslifvet. Organisationsordningen är en ren ändamålsenlighetsinrättning. Den teoretiska organisationsordningens ändamål är att fastställa, hvad organisationens ändamål skall anses innebära med afseende på organisationsmedlemmarnas handlingar gentemot hvarandra och gentemot saker och utanförstående personer. Den praktiska organisationsordningens ändamål är att, så vidt möjligt, vara teoriens omsättning i verklighet.

Då det till en organisations främsta ändamål hör att afskaffa den oreglerade fysiska tvångsutöfningen mellan organisationsmedlemmarna samt mellan dessa och en annan organisation, blir organisationsordningen en »rättsordning» — d. v. s. en

teori om och en tillämpning af regler beträffande de organisationsmedlemmarnas handlingar, som af organisationens centraliserade fysiska makt å ena sidan skola skyddas och å andra sidan bestraffas. De på detta sätt skyddade handlingarna kalla vi »rättigheter»; de bestraffade kalla vi »brott».

Genom rättsordningen eller »rätten» blir visserligen den oreglerade fysiska kampen mellan individer och intressegrupper afskaffad, men kampen själf fortfar i sin reglerande form, och de bakom densamma liggande intressemotsättningarna och maktolikheterna individer och samhällsklasser emellan finnas och värka allt jämt. Rätten är därför med nödvändighet ett uttryck för de faktiska maktförhållandena inom samhället. Handlingar, som äro »brott» för vanmäktiga samhällsklasser, kunna vara »rättigheter» för de mäktiga samhällsklasserna. Detta behöfver dock icke hindra, att de vanmäktiga klasserna kunna ha det bättre under herraväldet af en sådan ensidig klassrätt än utan densamma. Om, t. ex., enda alternativet vore en fri kamp mot de mäktiga, ginge det dem måhända ännu sämre.

Om än så tryckande för vissa samhällsklasser, är en rättsordning berättigad, då de psykiska och fysiska förhållandena inom befolkningen äro sådana, att de förtryckta eljes med nödvändighet skulle befinna sig i ett ännu värre läge. Missförhållandets egentliga grund är under sådana omständigheter ofta att söka snarare i de förtrycktas absolut otillräckliga sociala förnuftsutveckling än i de härskandes brutalitet.

* * *

Skulle vi kalla en rättsordning för »rättvis», blott därför att dess regler tillämpas med opartiskhet och utan godtycke, vore ju hvarje rättsordning, i hvilken praktiken värkligen är en tillämpning af teorien, rättvis. Det är i själfva verket här fråga om domarens »rättvisa», d. v. s. opartiskhet, duglighet och plikttrohet, och icke om rättvisan i rättsordningens innehåll. Detta kan kallas rättvist blott i den mån det är ett uttryck för det sig steg för steg utvecklande sociala förnuftet — d. v. s. ett uttryck för de förändringar i människornas sociala tänkande, känslolif och vil-

jande, som öka deras lämplighet för organiseradt samhällslif utan tvångsmakt. Rättvist afgjord är en social intressekonflikt, då den lösts ur det högre sociala förnuftets synpunkter och därför skulle likmässigt tillfredsställa de tvistande parterna, om de förmodade höja sig till dessa synpunkter. Det högre sociala förnuftet är intet annat än människans mognande etiska natur ¹⁾, hennes viljas tilltagande sedlighet eller inriktning på mål, som, huru individuella de än må vara, städse sammanfalla med det allmänna bästa.

Rättsordningen måste icke blott vara ändamålsenlig, i det den värkligen lyckas undantränga den godtyckliga, enskilda våldsutöfningen och sätta det centraliserade, reglerade tvånget i stället. Den måste också uppvisa omiskänneliga drag af rättvisa, högre socialt förnuft eller social idealitet. Att en rättsordning saknade drag af rättvisa, skulle innebära, att den saknade allt sammanhang med människans fortskridande sociala och sedliga utveckling, att den icke tjänade något högre, allmänmänskligt ändamål, utan till äfventyrs blott vore en skyddsinnrättning för vissa maktägande och deras ekonomiska och andra privilegier. Bristen på social idealitet är dock liktydig med brist på social växtkraft och motståndskraft. Ett samhälle med en dylik rättsordning, som ställer det utanför den stora, stigande mänsklighetsutvecklingen och dess idealer, vore dömdt att förr eller senare gå under genom revolution eller eröfring. Redan ett historiskt-relativt »för litet» af rättvisa i rättsordningen är, enligt historiens vittnesbörd, ofelbart en orsak till undergång.

* * *

Sin högsta hittills kända utveckling har rättsordningen erhållit i den modärna staten — i den autonoma, territoriella tvångsorganisationen af en hel nation, hvars medborgare allmänt och af öfvertygelse erkänna en obetingad lydnadsplikt gentemot tvångsmaktens olika innehafvare, men samtidigt äga att kontrollera eller att till- och afsätta dessa eller att öfver hufvud möjliggöra eller

¹⁾ Detta påstående söker jag förtydliga och bevisa i en annan uppsats.

omöjliggöra tvångsmaktens utöfvande på ett gifvet sätt. Här, i långt högre grad än inom något tidigare statskick, finnas möjligheter för en sådan utveckling af rättsordningen, att alla samhällsklasser erhålla det mått af rättvisa, som kommer dem att i staten se en sedlig nödvändighet lika väl som en politisk och ekonomisk nödvändighet — d. v. s. en utvecklingsnödvändighet, kännetecknande för vårt närvarande etiska samt politiska och ekonomiska utvecklingsstadium, icke en evig nödvändighet.

Eftersom social utveckling och sedlig utveckling äro oskiljaktiga och eftersom staten är ett nödvändigt stadium i den sociala utvecklingen, är staten en sedlig utvecklingsnödvändighet. Genom att vilja statstvånget såsom medel att uppnå statsändamålen, uppfostrar nationen hos sig den kollektivvilja, den på det allmänna bästa riktade vilja hos alla enskilda, hvilken utgör det närmaste målet för den etiska utvecklingen. Ju längre denna utveckling fortskrider inom ett gifvet folk, desto mer begränsad blir nödvändigheten för statstvånget såsom medel för kollektivviljans uppkomst oeh herravälde. Staten får i verkligheten, om ock ej till formen, mer och mer karaktären af en ofantligt invecklad och betydelsefull frivillig centralorganisation för skydd och befordran af nationens och mänsklighetens gemensamma högsta utvecklingsintressen. Att den enskilde frivilligt ägnar sitt lif åt dessa, det är det etiska framsteget, framsteget till högre socialt förnuft. Detta framsteg kan finnas äfven där statstvångets yttre form ännu bibehålles.

Om afvikelser mellan riksdagsbeslut och bankoreglemente 1810 och 1815.

Af

Sven Brisman.

Bankens styrelse mellan riksdagarna skulle enligt 1810 års R. O. §§ 32 och 66 utöfvas i enlighet med af bankoutskottet utfärdadt »reglemente för fullmäktige i Rikets Ständers Bank». Någon garanti för att detta reglemente kom att stå i öfverensstämmelse med ständernas beslut fanns dock ej; snarare var risken för att det motsatta förhållandet skulle kunna inträffa jämförelsevis stor, då reglementet affattades, innan ännu riksdagsbeslutet var färdigt, på grundvalen af från stånden inkomna protokollsutdrag, och dess innehåll ej förr än efter 1823 års riksdag började offentliggöras.

I praktiken uppkommo äfven ett par gånger sådana afvikelser mellan riksdagsbeslut och bankoreglemente; första gången detta skedde var år 1810.

I det vid den första riksdagen detta år utfärdade reglementet § 9 bestämmes nämligen angående ränte- och kapitalafbetalning på bankens till statsverket gjorda förskott, att banken från 1810 års början skall erhålla en summa af 420,000 Rdr. årligen, hvaraf 2 % ränta och det öfriga i afbetalning, på den 1808 och 1809 lämnade summan af 7 mill. rdr. För de vidare beslutna förskotten, som skulle utgå successivt under åren 1810—1812 med en summa af 4,417,000 Rdr, skulle banken erhålla en ersättning af 2 % ränta och 5 % afbetalning, allt eftersom medlen utbetalades.

Enligt denna bestämmelse skulle statsverkets inbetalningar först småningom, när hela summan inbetalts, uppnå sitt slutliga belopp af 720,000 Rdr. om året.

I riksdagsbeslutet § 18 bestämmes åter, att hela denna summa, 720,000 rdr, skall inbetalas hel och hållen redan från 1810 års början, «till gäldande af 2 % ränta och 5 % kapitalafbetalning på bankens verkliga förskott». Samma bestämmelse återfinnes äfven i ständernas expedition till konungen och i instruktionen för riksgäldfullmäktige.

Här förefinnes sålunda en ganska betydande afvikelse mellan bankoreglementet och riksgäldsbeslutet.

Detta i och för sig anmärkningsvärda förhållande blir ännu anmärkningsvärdare därigenom, att det i detta fall är riksdagsbeslutet, som är oriktigt. Det låter som en motsägelse att tala om ett oriktigt riksdagsbeslut, men här hafva vi verkligen framför oss det väl tämligen enastående fallet af ett både orimligt och overkställbart sådant. Det innehåller nämligen för det första det orimliga påståendet, att 720,000 Rdr skulle utgöra 2 % ränta och 5 % kapitalafbetalning på de till ett belopp af 11,417,000 lämnade förskotten. De 720,000 rdr. motsvara i verkligheten 2 + 4 % på de 1808 och 1809 utbetalade medlen och 2 + 5 % på dem, som voro beslutna att utbetalas 1810—12. I riksdagsbeslutet har man låtit den sista bestämmelsen gälla för alltsammans.

Men viktigare än detta redaktionsfel är, att den i riksdagsbeslutet fastställda inbetalningen af 720,000 rdr från 1810 års början helt enhelt var overkställbar, då den stred mot riksdagens ekonomiska dispositioner för öfrigt; finansplanen var nämligen för öfrigt uppgjord i enlighet med de i *bankoreglementet* fastställda inbetalningarna!

Detta förhållande var emellertid obekant för såväl k. m:t som bankofullmäktige, när k. m:t den 16:de maj af fullmäktige begärde formulär till den förbindelse, som statskontoret skulle afgifva för de mottagna medlen.

Denna skrifvelse remitterades af fullmäktige till bankokommissarierna, som enhälligt och utan tvekan uppsatte förslag till formulär i öfverensstämmelse med *reglementet*.

Bland fullmäktige, där ärendet förekom den 2 juni, voro emellertid meningarna delade. Frih. Cederström ansåg obetingadt, att riksdagsbeslutet borde följas, och anmälde sin afsikt att reservera sig i händelse af annat beslut. D:r Hedrén ansåg åter lika obetingadt reglementet som fullmäktiges enda rättesnöre. Schulzenheim kom då emellertid med ett medlingsförslag, och detta blef efter ytterligare debatt af fullmäktige bifallet med 7 röster mot 4. Detta förslag innebar, att inbetalningarna i formulärförslaget helt enkelt icke skulle specificeras, utan, att man blott »i allmänhet skulle åberopa R. St:s beslut».

Förslag till formulär uppsattes i enlighet med detta beslut, som visserligen befriade fullmäktige från ett uttryckligt brott mot reglementet, men praktiskt afgjorde saken till förmån för riksdagsbeslutet. K. M:t, som ej hade någon aning om bankoreglementets innehåll, utfärdade naturligtvis befallning till statskontoret att utbetala medlen enligt det af fullmäktige åberopade riksdagsbeslutet. Men när denna befallning skulle utföras, befanns det vara omöjligt; bestämmelsen i fråga var, såsom nämnt, oförenlig med riksdagens öfriga ekonomiska dispositioner.

Det skulle varit högst intressant att se, hur k. m:t skulle löst denna kinkiga fråga, om det ej varit möjligt att hänvända sig till riksdagen. I detta fall behöfde man emellertid blott anmäla saken för den nya riksdagens statsutskott, hvarpå deputerade från Stats- och Bankoutskotten sammanträdde för frågans behandling. Någon tvekan om hvilkendera bestämmelse som var den riktiga kunde ej gärna äga rum. »Till undvikande af tidsutdräkt» framställde B. U:s deputerade enligt uppdrag genast »deras lika med B. U. hysta mening», hvaruti St. U:s deputerade instämde.

Detta meddelades sedan ständerna, hvilka i enlighet härmed enhälligt i allo fastställde bestämmelserna i bankoreglementet.

I detta fall kan sålunda afvikelsen ej läggas B. U. till last. I bankoreglementet 1815 förekomma åter tvänne afvikelser från R. St:s beslut, som uppkommit genom missuppfattning och egenmäktighet från utskottets sida. Den ena af dessa afvikelser rör det af riksdagen beslutna extra kreditivet på 1 mill. Rdr. till magasinsinrättningen. I riksdagsbeslutet § 14 bestämmes, att detta skall användas dels till införskrifning af utländsk, dels till upp-

köp af inhemsk spannmål. I bankoreglementet § 5 bestämmes åter, att det blott får användas till det sistnämnda ändamålet. Denna afvikelse blef emellertid i praktiken utan betydelse, då det ifrågavarande kreditivet aldrig kom att lyftas; den tillkom genom en visserligen ganska grof missuppfattning från B. U:s sida af ståndens beslut, men dock alldeles oafsiktligt.

Denna ursäkt hade dock ej B. U. i det andra felet, där det gällde riksgäldskontorets extra kreditiv; riksdagsbeslutet § 15 tilllade kontoret ett sådant till obegränsadt belopp, så mycket som behöfdes till riksgäldssedlarnes inlösen. I bankoreglementet § 4 är åter detta kreditiv begränsadt till 500,000 Rdr ¹⁾. Denna betydande skillnad har uppkommit genom ett ej fullt ärligt förhållande från B. U:s sida gent emot riksdagen. St. U. hade nämligen i sitt sista betänkande om penningväsendet bl. a. föreslagit en ordinarie »diskonträtt» (= kreditiv) för riksgäldskontoret i banken på 2 mill., »men att dessutom, i händelse något ytterligare biträde till kreditsedlars inlösen skulle erfordras, ett sådant biträde från banken måtte riksgäldskontoret meddelas» Här föreslås sålunda en fullständigt obegränsad diskonträtt. I mem. 28 juli 1815 anförde B. U. härom, att ehuru U. med säkerhet kunde förvänta, att det omförmälda extra biträdet ej skulle komma att behöfvas, men då det vore af största vikt att riksgäldssedlarnes inlösen måtte oafbrutet fortfara, »ville U. meddela hrr. bankofullmäktige sådana föreskrifter, hvarigenom, i händelse mot förmodan den befarade förlägenheten skulle inträffa, bankofullmäktige sattes i tillfälle att — — kunna — — bevilja riksgäldskontoret ett temporärt biträde till kreditsedlarnes inlösen, äfven utöfver de medgifna 2 mill.» Detta fattade stånden naturligtvis som ett gillande af St. U:s förslag och biföllo detsamma. Men af de något tvetydiga ordalagen tog sig B. U. anledning att bestämma ett maximum för den extra diskonträtten på 500,000 Rdr., utan att på något sätt underrätta ständerna härom. Detta var en så mycket gröfre egenmäktighet af B. U., som det ej blott stred mot riksdagens beslut, utan äfven rördé ett ämne, där B. U. ej hade rätt att på egen hand fatta beslut.

¹⁾ Denna felaktiga bestämmelse har upptagits i *Schwerins* »Förf. rörande Bankoverket», sid. 270.

Denna bankoreglementets bestämmelse höll äfven på att orsaka svårigheter vid tillämpningen. Genom den starka tillströmningen af sedlar till riksgäldskontoret måste detta snart anlita det ordinarie kreditivet, och den 31 okt. 1816 utanordnades 500,000 Rdr af det extra. Därmed var det i bankoreglementet bestämda maximum uppnådt, och bankofullmäktige råkade därför i stor förlägenhet, när riksgäldsfullmäktige i skrifvelse af den 12 juni 1817 kommo med begäran om bestämdt svar, huruvida ett sådant ytterligare penningeunderstöd kunde från banken vara med säkerhet att påräkna. Denna förfrågan orsakade fullmäktige mycket bekymmer; de stodo ju åter i valet mellan reglemente och riksdagsbeslut. Först den 7 aug. hade de sitt svar färdigt. Riksgäldskontorets ställning hade då något förbättrats, så att någon ytterligare utbetalning under den närmaste tiden ej behöfde ifrågakomma. Fullmäktige beslöto därför att hänskjuta frågan om såväl denna som den förstnämnda skiljaktigheten till de den 15 sept. sammanträdande revisorerna, som åter öfverlämnade dem åt den snart därpå sammanträdande riksdagens B. U.

Där undersöktes saken genast af finansfördelningen, som i sitt utlåtande utredde skiljaktigheternas uppkomst, fastslog, att bankoreglementets bestämmelser voro felaktiga och föreslog i båda fallen att saken därmed skulle förfalla, hvilket dock i fråga om riksgäldskontorets diskonträtt skedde med de skarpa orden, att »fördelningen hade ansett så beskaffade skiljaktigheter mellan principalernas beslut och instruktionen för dem, som skola bringa samma beslut till verkställighet, kunna leda till menliga följder, hvilka ock, speciellt i detta ämne, varit nära att inträffa». Denna hemställan bifölls äfven af B. U.

Frågan om magasinsinrättningens kreditiv blef aldrig känd i stånden; den andra skiljaktigheten åter bekantgjordes genom riksgäldsfullmäktige och väckte stor uppmärksamhet samt gaf anledning till två motioner i afsikt att förebygga att saken skulle kunna återupprepas. I detta syfte beslöts på B. U:s hemställan ett tillägg till instruktionen för B. U. § 1, som bestämde, »att B. U. ej må vidtaga någon åtgärd eller utfärda någon föreskrift i afseende på bankens och därunder lydande diskonters förvaltning utan i fullkomlig öfverensstämmelse med de allmänna

beslut, R. St. själfve kunna fatta», hvarjämte det bestämdes, att reglementen för Banko- och Riksgäldsverken skulle redigeras af St. och B. U. gemensamt.

Sedermåra förekommo ej heller några skiljaktigheter mellan bankoreglements och riksdagsbeslut.

Blad ur Riksbankens historia.

V.

Kronan och banken under åren 1719—1740.

Af

Amanuensen **C. O. Borg.**

Vid ständernas sammankomst efter Carl XII:s död mötte dem viktiga uppgifter. Den lediga tronen skulle besättas, en ny regeringsform antagas, rikets drätsel och myntväsende ordnas samt fred sökas. Huru dessa uppgifter löstes, är från historien bekant. I denna uppsats torde endast behöfva framdragas ett och annat till belysning och skärskådande.

Sveriges statsskuld vid konung Carls död ansågs uppgå till öfver 600 tunnor guld. Häraf utgjorde utelöpande mynttecken och myntsedlar omkring 275 t. g., kronoförpantningarna något mer än 23 1/2 t. g. och bankogälden nära 84 1/2 t. g. Förvaltningen af denna skuld uppdrogs åt ett ständernas kontor, hvilket för ändamålet erhöll vissa inkomster. I dess uppdrag ingick dock icke att sköta kronans lån i banken. Hvad åter angick mynttecknen och myntsedlarna, afskrefs enligt ständernas beslut halfva denna skuld och för inlösen af återstoden utfärdades särskilda föreskrifter. Att skaffa nya tillgångar till krigets förande var nästan omöjligt för ett land med en statsskuld som den ofvannämnda och med en ständigt växande statsbrist, hvilken för år 1714 beräknats till 101,89 t. g. och för år 1718 till 308 t. g. Därtill hade fordrats en man sådan som Görtz. Men honom hade stän-

derna låtit halshugga kort efter konungens död. Fredsunderhandlingar måste inledas. Medan sådana pågingo med Ryssland, härjade dess flotta Sveriges kuster. Äfven banken fick kännning däraf. Den hade måst öfvertaga och drifva Norrköpings mässingsbruk. Under ryssens vistelse i denna trakt hemsöktes ock bankens egendom. Hvad brukets förvaltare i två skrivelser meddelade banken om fiendens framfart, torde vara af intresse att här referera. Den ena skrifvelsen af den 1 augusti 1719 hade i korthet följande innehåll: Den 30 juli klockan mellan 7 och 8 på morgonen anlände fienden till Norrköpings tull med sina galerer, hvilka öfverhöljde nästan hela viken, samt strax utan något motstånd fattade posto mellan Himmelstalund och staden. Dess antal antogs uppgå till 17,000 man, däribland något kavalleri af kosacker och kal-mucker. Svenskarna, några dragoner och infanteri samt gemene man, kunde ej göra motstånd utan drogo sig öfver strömmen. Där hade de för en dag fattat posto, men blefvo den följande drifna därifrån, så att ryssarna grasserade efter behag och visiterade allt det, som brändt var. »De våra» hade nämligen själfva satt eld på staden. Detta förtröt fienden. Han lofvade att hjälpa till och höll äfven sitt löfte, i det han genast uppbrände närmast kringliggande kyrkor, herregods och bondehemman. Bankens effekter hade brukets förvaltare efter yttersta förmåga sökt conservera samt för den skull inlagt kopparen i en källare, nedsänkt 16,000 mässingsband i en damm och bortfört största delen talg. Huru länge dessa materialier finge vara i fred, kunde han icke säga, ty en hop löst folk, särdeles kvinnspersoner, hade gifvit sig till fienden och yppat allt, hvad de vetat. Han visste ej heller, huru det för ögonblicket stod till, ty staden var omringad af kosacker, medan plundringen pågick. Men så mycket var säkert, att bruk och kvarnar med alla appertinenser blifvit totaliter afbrända jämte hela staden och dess kyrkor. I en ytterligare skrifvelse af den 5 augusti berättade förvaltaren, huruledes den grymme fienden röfvat utur bruket all bankens egendom af koppar och mässing samt på östra sidan åt staden slagit två broar öfver strömmen, hvaröfver han släpat allt det myckna goda, som där funnits. Ifrån förlidna fredags eftermiddag, då fienden med 16 à 17,000 man fördref »vår lilla skara» $\frac{1}{2}$ mil från staden, och till

förlidna måndags morgon var denna besatt med kosacker. Under tiden plundrade den öfriga krigshären. Den skonade icke ens de dödas hvilokamrar i kyrkan, utan öppnade alla grafvår och likkistor i mening att där finna något undangömdt, hvarigenom en grufvelig stank uppstod. Alla källrar i hela den afbrända staden ranssakades så noga med spjut och andra instrument, att ingen ting kunnat blifva fördoldt, likaså alla tomter och platser. Sedan fienden lämnat denna orten i största elände, uppbrände han på återfärden Vesterby och Händelö herregårdar, äfvensom åtskilliga hemmän samt spolierade deras kreatur med säd och hö.

Tsarens afsikt med dessa härjningar var att tvinga Sverige till fred. Det dröjde dock ända till den 30 augusti 1721, innan den afslöts. Först ingicks sådan med Hannover år 1719 samt med Preussen och Danmark år 1720.

Under Carl XII:s krig hade den ordinarie krigshären visat sig otillräcklig. En mängd nya regementen hade uppsatts. Af dessa blefvo efter hans död en del sammanslagna, andra åter använde man till att fylla luckorna i den ordinarie styrkan. Återstoden afskedades. En mängd officerare och underofficerare blefvo sålunda öfverflödiga. De afskedades med ett halft års lön. Till denna utgift funnos inga medel. Man anmodade därför banken den 9 oktober 1719 att på två månaders tid försträcka 100,000 dal. s. m. mot säkerhet i det guld, som Hennes Maj:t låtit till förmyntning inleverera och banken i sin värjo hade. Fullmäktige ville gärna hjälpa, men som behållningen i bankens kassor vid denna tid mycket minskats genom starka utassigneringar, var man icke i stånd att utlämna mer än 50,000 dal. s. m. mot villkor, att, om anticipationen icke på förfallodagen likviderades, skulle banken äga makt att till kapital och ränta göra sig betald af de dukater, som utaf ofvannämnda guld myntats. Delta guld härstammade sannolikt från Frankrike. I augusti 1719 hade nämligen den franske ministern i hemlighet gifvit den svenska regeringen såsom vängåfva omkring 300,000 rdr i omyntadt guld. Äfven från andra land lämnades penningar. Jämlikt bestämmelserna i omförmälda fredsfördrag fick Sverige såsom ersättning för afstådda provinser mottaga af Hannover en million rdr, af Preussen två millioner rdr samt från Ryssland likaledes två millioner rdr. Genom freden med Danmark måste

Sverige visserligen afstå 600,000 rdr, men hade genom en förbundstraktat med England tillförsäkrats subsidier. För att efter hand indraga dessa medel hade år 1719 inrättats ett s. k. växelkontor. Under år 1720 voro af nämnda belopp 70,64 t. g. förförfallna till betalning på olika terminer. Summan var anseelig, men likväl icke tillräcklig för kronans behof. Då af egna medel icke fanns större tillgång än 48,27 t. g., men utgifterna för år 1720 voro beräknade till 133,41 t. g., utgjorde alltså årets statsbrist 14 1/2 t. g. För att täcka denna måste man göra indragningar i staten. Detta drabbade särskildt ämbetsmännen, ty en stor del af deras löner skulle icke utbetalas delta år utan därmed uppskjutas till lägligare tider. Man fann dock nödvändigt, att redan vid flottans utlöpande söka gifva sjöofficerarna ett kvartals lön. Härtill och till annat, som amiralitetet strax måste hafva, erfordrades 1 1/2 t. g. Likaså borde armén vid sitt uppbrott få ett kvartals lön. Härtill behöfdes 5 à 6 t. g. Statsverket hade emellertid inga medel tillgängliga. Som riksdagen var samlad, fick sekreta utskottet saken om hand. Detta vände sig till banken och växelkontoret med anhållan om bistånd. Det senare lofvade att på egen kredit upplåna en t. g. samt för öfrigt »hafva all flit och möda ospard till att dessutom uppnegociera en anseelig summa». Bankofullmäktige lofvade äfven att söka åstadkomma ett förskott, allenast banken finge växelkontorets försäkran att af de först inflytande preussiske penningarna blifva betald. Med anledning häraf förklarade sekreta utskottet den 3 mars 1720, att växelkontoret skulle genom sina kommissionärer i Hamburg få mottaga »de först fallande 600,000 rdr preussiske penningar i drittlar» och däraf få betala allt, hvad samma kontor själfv eller genom andra uppnegocierade till Kungl. Maj:ts och rikets tjänst. I september 1720 utlämnade banken 50,000 dal. s. m. på två månaders tid samt erhöll såväl Kungl. Maj:ts som kammarkollegii och statskontorets försäkringar (den 10 och 13 oktober) att af de i december inflytande preussiska penningarna och de för året inkommande engelska subsidierna blifva genom växelkontoret betald eller, om dessa medel icke vore på förfallotiden disponibla, få sin förnöjelse af kopparräntan.

Äfven under år 1721 gjordes framställningar om förskott. Vid ett sammanträde, som i april ägde rum mellan kammar- och

kommerskollegierna samt statskontoret, deltog äfven några af bankofullmäktige. Man föreställde dem, huru betänkligt det vore, om man nödgades till de nödvändiga behofvens fyllande indraga återstoden af växelkontorets behållning utomlands. Köpmännen skulle däraf taga sig anledning att stegra växelkursen och priset på alla varor därigenom förhöjas. För den skull anhöll man om ett lån å 150,000 dal. s. m., hvilket belopp skulle ställas till växelkontorets disposition, på det att detsamma icke måtte tvingas att för hastigt indraga sina utländska medel utan söka genom sparsam trassering hålla växelkursen i det pris, den nu var, eller 36 à 37 mkr riksdalern. Samtidigt tillställdes fullmäktige Kungl. Maj:ts försäkran af den 18 april 1721, att banken för ett sådant lån till växelkontoret skulle få betalning af de subsidier, som förmodades inom 8 à 9 veckor inflyta, jämte säkerhet i 1721 års kopparränta och uti öfverskottet af stora sjötullen, sedan banken däraf njutit den på staten uppförda godtgörelsen för räntorna å kronolånen. Den 8 maj afgåfvo fullmäktige följande svar. Det torde icke vara vederbörande obekant, att lånebanken på lång tid icke haft några medel till utlåning, och, hvad växelbanken angick, funnos där inga andra penningar att tillgå än sådana, som kreditorerna ägde, att vid anfordran utfå. Öfver dessa medel vågade fullmäktige icke för utlåning disponera, ty de hade en obehaglig erfarenhet af kreditorernas benägenhet att allenast på blotta och fåfänga rykten om fara hoptals och nästan alla på en gång affordra sina penningar ur växelbanken. Man befarade för ögonblicket en sådan stormlöpning; ty man märkte, huru fruktan hos folket dagligen tilltog. Med anledning häraf voro fullmäktige mycket bekymrade däröfver, att det stora s. k. Tönningiska lånet från år 1713, hvilket af växelbankens medel utlämnats på 6 månaders tid, ännu icke betalts, hvadan en motsvarande brist i växelbankens kassor vore för handen. Ej heller hade växelkontoret betalt det lån, som år 1720 till detsamma gifvits. På grund häraf och af hvad ytterligare i skrifvelsen anfördes, nödgades fullmäktige mot sin vilja afslå låneansökningen. Längre fram på året (1721) beviljades dock detta lån, stort 150,000 dal. s. m., mot villkor att banken efter två månaders förlopp skulle få betalning af de då inflytande engelska och franska subsidierna. Kort därpå,

i december 1721, underhandlades med banken om ett nytt förskott. Åtskilliga stater plägade nämligen af en förskottskassa afbetalas, innan årets tre första månader gått till ända. Att för år 1722 skaffa de härför nödiga medlen, 250,000 dal. s. m., visste man ingen utväg; ty de ordinarie statsinkomsterna inflöto icke förrän sent på året. Växelkontoret fick därför i uppdrag att af banken låna nämnda belopp. I början af år 1722 var man öfverens om lånevillkoren och lånet utgick mot villkor att banken skulle få betaldt af de först inflytande medel, som ryska hofvet efter fredstraktaten skulle gifva kronan. Men om banken icke däraf blefve till fullo godtgjord, skulle den få taga stora sjötullen i Göteborg och flera städer i possession samt däraf göra sig betald. Detta förskott blef ordentligt likvideradt, hvilket däremot icke skedde med det förra å 150,000 dal. s. m. Ännu i slutet af år 1723 var en del af detsamma obetald. Ett krafmbref afgick därför till direktörerna för växelkontoret, dock utan verkan. En ny anmaning skedde i mars 1724 med lika litet resultat. I en ytterligare skrifvelse anhöllo fullmäktige om betalning före februari månad 1725. Det hjälpte icke. Som direktörerna gått i borgen för lånet såsom för egen skuld, hotade fullmäktige den 3 november 1725 att, om det resterande beloppet icke genast inbetaltes, skrida till den extremité, som bankens säkerhet och skadeslöshållande härutinnan kräfde. Detta tog skruf. Återstoden af lånet likviderades därefter.

För öfrigt erhöll Kungl. Maj:t i juni 1721 ett förskott å 16,000 dal. s. m., som »till ganska pressante utgifter» nödvändigt behöfdes, och för hvilket banken skulle få efter två månaders tid göra sig betald af räntekammararens medel. Däremot måste fullmäktige upprepade gånger under åren 1724 och 1725 afslå statskommissionens ¹⁾ enträgna framställningar om ett lån till betalning af två wienska köpmäns kronofordringar, hvilka löpte med 9 % ränta.

Redan vid 1720 års riksdag hade beslutits, att kronans bankogäld skulle öfverses och revideras. Under 1723 års ständermöte

¹⁾ Denna kommission ålåg att förslagsvis uppgöra riksstaten för det följande året.

aflämnades berättelsen härom till sekreta utskottet. Af densamma framgår, att

1:o) Carl XII:s 30 lån utgjorde med ränta till den 18 augusti 1722	7,334,941 dal. s. m.		
2:o) riksänkedrottningen Hedvig Eleonoras bankogäld, som enligt Carl XII:s beslut skulle öfverföras på kronans skuld, med intresse till den 31 december 1722	129,920	»	»
3:o) kontributionsrånteriets antecipation af den 28 maj 1713 eller det s. k. Tönningiska lånet med intresse till 1722 års slut	272,485	»	»
4:o) revisionspenningar, som bort till banken återställas, med ränta till ultimo december 1722	744	»	»
5:o) Carl XI:s kronolån enligt likvidation den 13 december 1704 med intresse till ultimo december 1722	601,256	»	»
6:o) åtskilliga äldre skulder i kapital och intresse enligt likvidation den 19 februari 1714	159,108	»	»
	<hr/>		
	Summa	8,498,454 dal. s. m.	

För att öfverse dessa kronoskulder utsågos särskilda deputerade af sekreta utskottet. Efter slutadt värf hemställde de bland annat, om icke bankens tillstånd kunde tåla någon afskrifning å skulden. Den 13 augusti 1723 beslöt också bankodeputationen, att de under 5:o) upptagna lånen skulle ur räkenskaperna afföras. Såsom skäl för afskrifningen anfördes, att banken för nämnda lån icke erhållit någon viss pant, och att rikets medellösa tillstånd icke medgäfvde att för dem erlægga något intresse till banken och ännu mindre att kunna något på själfva kapitalet betala, hvarigenom ingen utsikt funnes för banken att någonsin blifva förnöjd för denna sin fordran. Vid 1726—1727 års riksdag efterskänkte bankodeputationen de under 6:o) upptagna skulderna, utgörande i kapital och ränta till den 12 april 1727 328,090 dal. s. m., på det att »riksens ständer uti detta publici trångmål och högstangelagne andra utgifter» icke måtte vidare därmed besväras utan »af detta

bankoverk såsom till publici nytta och bekvämlighet inrättadt erfara någon lindring uti den publika gäldens betalande». Dessa afskrifningar, ehuru stora, utöfvade ingen menlig inverkan på bankens finansiella ställning. Fordringarna härrörde från Carl XI:s tid och hade af denne konung till giltigheten bestridts men af likvidationskommissionen under Carl XII:s regering godkänts. Någon ränta å dem hade icke erlagts, så att bankens intressefordran betydligt öfversteg själfva kapitalet.

Under riksdagen 1731 afskaffades den allmänna kontributionen och ersattes af en brännvinsaccis. Som den förra bevillingen inbringat statsverket omkring 560,000 dal. s. m. årligen men den senare beräknades uppgå till allenast 230,000, yppade sig svårigheter för statsdeputationen att få kronans debet och kredit att gå ihop. Med anledning häraf uppstod en vidlyftig skriftväxling mellan stats- och bankodeputationerna med sekreta utskottet som mellanhand. Den förra deputationen hemställde bland annat, om icke banken kunde för kronolånen nöja sig med mindre ränta än 6 %. Den senare deputationen protesterade på det häftigaste mot denna framställning och kunde icke samtycka till, att bankens kronoförskrifningar och ständernas starkaste försäkringar, hvilka under den svåraste krigs- och suveränitetstiden aldrig dragits i tvifvelsmål, skulle »numera under den största frids- och frihetstiden med riksens ständers eget samtycke rubbas, häfvas och omkullkastas». Följden häraf blefve, att växelbankens kreditorer skulle »kämpa» med hvarandra om hvem som först kunde utfå sina penningar, och att lånebankoattesterna (depositionsbevisen) skulle »råka i större lägervall än förr och på slutet blifva för intet ansedde med många tusende personers tårar, jämmer och veklagan». Man borde erinra sig det öde, som drabbade den Palmstruchska banken. Upprättad år 1656 under Carl X:s regering, ägde den bestånd, så länge folket kunde lita på öfverhetens privilegier, som voro bankens grundfäste. Men när deras handhafvande begynte hos folket råka i tvifvelsmål, förföll krediten efter hand. Ehuru konung och råd på allt upptänkligt sätt sökte redressera banken, kunde den fallna krediten ändock icke upprättas, utan »den banken måste se sin ändtelige undergång». För att den nya skulle blifva mera pålitlig, togo ständerna den under

sin garanti samt kringskansade den med de privilegier och immuniteter, vid hvilka folket kunde sig trygg. Därför hade den kunnat bestå intill denna dag, »änskönt under suveränitetstiden så många stora vidrigheter och fataliteter banken öfvergått, att den en eller annan gång likasom agoniserat». Skulle nu åter samma bommar, som ständerna satt för denna sin bank, af dem själfva i minsta måtto »infringeras», — ho kunde då gå i god före, att däraf den suite icke påfölja skulle, det folket begynte tvifla på ständernas garanti samt däraf kunde »obligeras» att i tid rädda sina penningar. Detta skulle visserligen inträffa, om bankens privilegier, hvilka tillerkände verket 6 % ränta för alla utlåningar utan åtskillnad, blefve »limiterade, förringade och minskade» i anseende till kronans lån, »af hvars riktige intresse banken likvisst endast och allena nu förmår att bestå». I detta fall — det Gud nådeligen afvände — vore till bankens redresserande ingen resource mera att tillgå, som kunde bringa folket »att ånyo fatta goda tankar om banken». Med anledning häraf hoppades bankodeputationen, att sekreta utskottet icke skulle nyttja sin makt så långt, »att medlet till statsverkets underhjälpande skulle blifva en extremitet för bankverket och äfventyra dess kredit samt således låta det ankomma på ett vågspel, som kan förvålla bankens obestånd och totale ruin». I sina protokollsutdrag hade statsdeputationen anfört åtskilliga skäl för räntenedsättningen, hvilka i kraftiga ordalag bemöttes af bankodeputationen. Det torde blifva för långt att inom ramen af denna uppsats härför redogöra. Emellertid hade bankodeputationen »efter nogaste bepröfvande af bankens innerliga tillstånd» funnit, att »det högsta och yttersta», hvartill banken kunde sträcka sin hjälp, bestod däri, att man afskrefve dels en fordran å 383,356 dal. s. m. för obetalta räntor å kronolånen, dels ock det Tönningiska lånet, utgörande i kapital och intresse till 1730 års slut 437,233 dal. s. m. Dock gjordes såsom villkor för dessa afskrifningar å tillhopa 820,589 dal. s. m., att de »icke måtte nu eller i framtiden dragas mot banken till prejudikat eller i ringaste måtto förtydas banken till eftergift och inskränkning af dess privilegier, rättigheter och förmåner» beträffande de öfriga kronolånen, samt att hädanefter några eftergifter på kronans lån icke måtte begäras eller beviljas, så länge icke

lånebankens kreditorer fått sina kapital fullt ut och banken försatts i det tillstånd, som ständerna vid dess foundation påsyftat. Slutligen ansåg bankodeputationen nödvändigt, att afskrifningarna måtte »uti en besynnerlig tysthet hållas»; ty i annat fall komme bankens angelägna kredit att lida. Hvad angick det Tönningiska lånet, hvilket år 1713 utlämnats på 6 månader, hade räntor å detsamma icke erlagts på lång tid, så att det obetalta intresset uppgick till en summa, som var 37,233 dal. s. m. större än lånets ursprungliga kapitalbelopp, 200,000 dal. s. m. Häraf framgår, att kronan aldrig ämnat betala lånet, och att således bankens uppoffring af denna fordran var betydligt större på papperet än i verkligheten. Detsamma torde ock hafva varit fallet med eftergiften af de obetalta intressena, hvilket åter framgår af en skriftväxling från år 1723 mellan statskontoret och statskommissionen samt bankofullmäktige. I skrifvelse af den 18 november hade nämligen statskontoret begärt att få utbetalta de medel af stora sjötullen, som influtit, sedan banken af dessa statsinkomster blifvit godtgjord för det belopp, som på årets stat anslagits till räntor å kronans bankogäld. Fullmäktige hade hos statskommissionen protesterat häremot samt anhållit, att sjötullens öfverskott finge gå i afräkning på bankens fordran för obetalta intressen. Såsom skäl härför hade anförts, att banken enligt kammarkollegii och statskontorets »mycket ample och starka» förskrifningar erhållit »fri makt» att af Stockholms stora sjötullsmedel själf få afskrifva räntorna hvart halfår. Men statskommissionen hade svarat, att den icke kunde ändra, hvad ständerna genom statens reglerande förordnat, och att nämnda öfverskott därför måste användas till andra behof. Bankens fordran för obetalta räntor hade uppkommit dels till följd af otillräckliga inbetalningar under de föregående åren, dels ock genom beräkning af intresse på intresse »efter bankostil», då räntelikviderna icke blifvit på de fastställda terminerna fullgjorda. Emellertid lät sekreta utskottet bero vid ofvannämnda afskrifningar, men öfvervägde, om icke en afbetalning på kronans lån i banken kunde på något förmånligt sätt åstadkommas. Man visste, att amiralitets- och Vadstena krigsmanshuskassor hade i lånebanken stående något öfver 5 t. g. mot $4\frac{1}{2}\%$ ränta. Ett förslag framkom därför, att dessa kapital skulle af

kronan öfvertagas mot samma ränta, som banken gaf, eller $4\frac{1}{2}\%$, samt användas till afbetalning på kronoskulden, för hvilken 6% erlades. Härigenom skulle för kronan årligen inbesparas en utgift, som motsvarade $1\frac{1}{2}\%$ å förenämnda kapital. På hemställan af utskottet gåfvo ock ständerna sitt bifall härtill (juni 1731). Enligt ett senare beslut kom denna afbetalning att minskas med $\frac{1}{2}$ t. g., hvilket belopp jämte fast egendom öfverlämnades till en polsk grefvinna såsom godtgörelse för ett af Carl XII upptaget lån. Därefter utgjorde bankens kronofordringar nära $65\frac{1}{4}$ t. g., för hvilka kronan uti intressen betalte 391,431 dal. silfvermynt årligen. Äfven under riksdagarna åren 1734 samt 1738—39 sökte statsdeputationen få räntan för kronolånen nedsatt, men utan framgång. Vid den senare riksdagen afskrefs en ränteskuld å 17,038 dal. s. m., hvilken uppkommit sedan den sista eftergiften af obetalta räntor skett. Det dröjde ända till riksdagen 1755—1756, innan statsdeputationen fick sin önskan om räntenedsättning uppfylld. Intresset för kronolånen blef då minskadt från 6 till 3% .

För att ständernas kontor skulle kunna skyndsamt betala en del gamla kronoskulder, medgaf sekreta utskottet under 1734 års riksdag (den 19 okt.), att kontoret finge efter hand upplåna penningar i banken mot 6% ränta. Af denna tillåtelse begagnade sig ock kontoret. Vid den följande riksdagen (1738—1739) förnyades nämnda lånerätt. Ständerna själfva bestämde då, att kontoret skulle få på sin kredit uppnegociera medel i banken mot 5% ränta. Vid 1740 års slut hade dess bankogäld stigit till 7,800,000 dal. kopp:mt eller 26 t. g. Därefter fick ständernas kontor endast undantagsvis låna i banken. Afbetalningarnas tid började. Under 1740—1741 års riksdag fastställdes, att kontorets inkomster icke skulle af kronan angripas utan användas till afbetalningar på dess bankogäld. Dock erhöll kontoret sekreta utskottets tillstånd den 15 augusti 1741 att i banken låna 284,671 dal. kopp:mt, hvilket belopp skulle af dess först inflytande inkomster återbetalas. Kungl. Maj:t hade nämligen anbefallt kontoret att inlösa en af envoyéerna Carleson och Höpken utfärdad växel på Grillarna i Amsterdam och att likvidera en af de förra insänd räkning, men kontoret saknade nödiga medel till dessa utgifter och banken fick därför

försträcka detsamma omförmälda belopp. Således anvisades äfven löpande statsutgifter till betalning af kontorets fond. Emellertid minskade det efter hand sin skuld till banken. Denna utgjorde i juli 1742 7,105,000 dal. kopp:mt. Till följd af stora utlåningar till kronan under det ryska kriget och den ökning i sedelstocken, som däraf föranledts, hade bankens finansiella styrka mycket försvagats och dess metalliska kassa kröp ihop med oroväckande fart genom sedelinlösen. Till kassans skyddande vidtogos åtskilliga åtgärder. Bland annat förordnade bankodeputationen vid 1742—1743 års riksdag, att ständernas kontor skulle tills vidare upphöra med den gamla riksgäldens betalning, för att banken så mycket förr skulle få sin förnöjelse. Detta afbrott i betalningen behagade icke »rikets kreditorer». Kontorets fullmäktige måste afhålla sig från ämbetsrummet för att undslippa »vederbörandes sollicitationer». Men i stället uppsöktes de i sina egna hus af klagande fordringsägare, hvilka merendels voro mycket fattiga, och bland hvilka funnos flyktingar från Finland, som »sin egendom och välfärd förlorat, nödlidande änkor, förafskedade officerare, samt riksdagsmän af bondeståndet». Som det ansågs orådligt att emot ständernas författning och försäkringar låta »utbetalningsverket» vid kontoret tvärt afstanna, frångick bankodeputationen sitt förra beslut samt resolverade, att med den gamla riksgäldens betalning skulle förfaras i enlighet med äldre förordningar. Dock sattes ständernas kontor i stånd att afbetala »något ansenligt» på det i banken låntagna kapitalet och detta ansenliga förmenades uppgå till en eller två t. g. om året. I augusti 1746 belöpte sig skulden till 4,560,000 dal. kopp:mt. Under 1746—1747 års riksdag fick kontoret visserligen på kort tid låna i banken 60,000 dal. kopp:mt utan intresse men därjämte bestämdes, att detsamma skulle afbetala på sin bankogäld åtminstone två t. g. årligen. Då riksdagen nästa gång sammanträdde, var denna skuld slutbetalt.

Under den tid, denna uppsats omfattar, eller åren 1719—1740, inleddes banken icke i några äfventyrliga låneaffärer med kronan. De förskott, som beviljades, blefvo i allmänhet inga långlån utan återbetaltes inom rimlig tid samt förmedlades vanligtvis af växelkontoret eller ständernas kontor. Redan i början af tidsperioden verkställdes en grundlig utredning af kronans bankogäld, hvarefter

en del afskrifningar skedde. Härigenom och genom en afbetalning år 1731 nedbringades skulden från 84,48 till 65,23 t. g. I sistnämnda summa ingick icke, hvad ständernas kontor vid slutet af år 1740 var skyldigt, eller 26 t. g.

Banken behöfde väl ofvannämnda tidrymd för att hämta nya krafter till de följande årens starka påfordringar och för att bota de reftor, som Carl XII:s krig förorsakat. Den hade allt sedan 1709 varit för utlåningar tillsluten. Vid 1731 års riksdag ansågs dock dess ställning så förbättrad, att den ånyo borde kunna härför öppnas samt till en början utlämna lån på vissa lösörepanter. Härom blef ock förordnad. Under riksdagen år 1734 utsträcktes bankens utlåningsrätt, och sedan hattarna på 1738—39 års riksdag kommit till makten, vardt denna rätt ytterligare utvidgad. Banken fick nu i stor skala släppa till penningar för hvarjehanda ändamål. Handel och näringar understöddes frikostigt med lån på liberala villkor. Äfven kronan erhöll ansefliga försträckningar, särskildt under det ryska kriget. Sålunda ökades bankens utestående fordringar åren 1741—1745 från 109,22 till 186,77 t. g. samt dess utelöpande sedlar från 52,08 till 71,18 t. g. Och som samtidigt dess metalliska kassa hastigt minskades genom sedelinlösen, inträffade, att redan mot slutet af år 1745 banken var ur stånd att infria sina sedlar med klingande mynt. I stället för att detta bort mana till en försiktigare hushållning med bankens medel, blef förhållandet motsatt. Dess utlåning ökades ytterligare och det betraktades nästan som en lättnad för banken att hafva befriats från en sådan besvärlig skyldighet som att inlösa sina egna sedlar. Då dessa utsläppts i större mängd än rörelsens behof kräfde, föllo de i värde, och detta värde växlade ständigt under de följande åren allt efter tillgång och efterfrågan. Denna ostadighet i penningeväsendet med alla däraf föranledda olägenheter, hattarnas slöseri med kronans och bankens medel samt deras två olyckliga krig, hvarigenom statsskulden ånyo stigit till ungefär samma belopp, som den utgjorde vid Carl XII:s död, eller omkring 600 t. g., allt bidrog till partiets störtande vid 1765—66 års riksdag. Mössorna tillträdde makten och vedergällningens tid var kommen för hattarna. Stränga räfster och efterräkningar an-

ställdes. I tal och i skrift öfveröstes det fallna partiet med de gröfsta tillmälen. Partihatet kände nästan inga gränser. Såsom ett exempel härpå kan anföras, huru notarien i Svea hofrätt Carl Estenberg yttrade sig uti ett till ständerna ingifvet memorial. Han angrep däri sekretessen i allmänhet samt bankosekretessen i synnerhet, ty han ansåg, att denna »kan hafva de farligaste följder, kan sätta några få personer i stånd att omåttligen rikta sig på allmänhetens bekostnad och göra ett af de nyttigaste verk till allmänhetens plågoris. Huru sådant kunnat ske, är af redelige patrioter genom tryckte och andre skrifter ljusligen ådagalagdt. — — — Håret reser sig på hufvudet och vi kunne ej utan fasa, harm och förtröt höra så grufvelig egennyttia och så oerhörda rofferier vara föröfvade af folk, som gjort sig till mästare af vårt förtroende. Vi tryckas, vi plågas, vi kvide, vi förgås; och någre få politiske slukgäddor lefva i sus och dus, slå under sig rikets härligheter och samla en penningestyrka, som själfva riket och friheten en gång torde hafva för. De sjunga uppenbarligen:

Vi lefve sälla tider, vår kurs är hundra mark;

Stor sak hvad folket lider, det kan väl äta bark.

De hafva afklädt sig all blygd och berömma sig i sin ondska. Hjälp, evige Gud! hvart vill detta taga vägen? Finns ingen salfva i Gilead, och skola rikets barn till evig tid blifva några våldsverkares trälar? Månne ärlige svenske män längre böra låta dem anse sig föraktade? Bort det! Vi skole och vi böre med Guds hjälp visa dem, att vi äre ett fritt, friburet folk, som ej tål att någons och minst dessa missfosters trälar vara. — — — Utan tillhjälp af onödig hemlighet hade aldrig så mycket ondt kunnat hända. Så nyttig hemlighet i vissa fall är uti goda händer, så landsfördärfvelig är hon ock i egennyttigas. Den är alla våldsverkares förnämsta symbolum. Hvar och en, som illa gör, hatar ljuset, säger all världens frälsare; Och på den babyloniska skökans anlet stod skrifvet det namnet, hemlighet. I hemlighet äro nationers bojor smidde och igenom hemlighet hållas de såsom boskap däruti kvar. Vi hafve häraf haft vår dryga del. Men — Gudi lof — detta våldsverkares stöd tyckes nu snart hos oss oundvikligen ramla öfver ända, och vi hoppas innan kort få

utbrista i de fröjdeorden: Fallen är denna babyloniska skökan! Vår härliga bank, som ej borde eftergifva någon bank i världen, har ock nog fått erfara onödiga hemligheters svåra följder». Memorialets författare framkastade nu det påståendet, att en mängd åtgärder vid banken tycktes endast hafva gått ut på »att omåtteligen rikta vissa personer». Lånens ökning, inträssets förminskning, kronolån m. m. hade haft den verkan, att »sådana personer, förut af ganska ringa förmögenhet, kunnat efter handen hinna till den styrka att enväldigt råda öfver bankosedlars kredit och den därmed oskiljaktigt förknippade växelkurs». Han påstod därefter, att de under den tid, då sedlarne stodo högt i värde, tagit lån i banken och för de sålunda erhållna medlen köpt »rikets förnämsta och största bruksegendomar», samt att de, sedan sedlarne genom deras åtgöranden fallit till halfva värdet eller därunder, återbetalt sina lån. »Och ho vet, om de icke, ifall de vidare fått fortfara, hade omsider bragt detta så långt, att de så godt som med ingenting kunnat klarera sin gäld och således fått sina ofantliga gods nästan för intet»¹⁾. Vidare hette det: »Är det rimligt att längre cavera för en bank, som af någre få personer så plötsligen kan sköflas utan vår minsta kunskap eller förvållande; som oss ovetandes kan fördärfva land, frihet och oss själfva? Bort det! Vare hellre till evig tid aldrig någon bank i vårt land påtänkt! Banken bör ju vara för riket och ej riket för banken eller några få våldsvarkare. Och hade försynen beredt åt oss det hårda öde att blifva trälar, månne vi icke det kunne blifva med mindre olägenhet än att bereda oss därtill väg genom all vår förmågas uppoffrande i dessa vanartiga och ovärdiga medborgares händer? Ett så nesligt ok finge vi då visst allt för dyrt köpa; men ed, samvete, eget och efterkommandes väl förbinda oss att som ärlige svenske män, på svenskt vis, med svenskt mod och hjärta, fäkta för svenska friheten, den vi af våra förfäder ärfvt och jämväl böre lämna våra barn till arfs». Slutligen föreslog författaren åtskilliga åtgärder till bankoverkets upphjälpande och växelkursens nedfällande, såsom att

¹⁾ Banken mottog alltid sina sedlar till pari, oberoende af deras värde i öppna marknaden.

banken borde förvandlas »iffrån en hemlighetsbank till riksens ständers plenorum bank och det på så fast och säker fot, att den ej må kunna genom hemliga stämplingar blifva rikets syndastraff och frihetens bane». Så yttrade man sig på den tiden mot politiska motståndare. Mössornas välde blef icke långvarigt. Vid den följande riksdagen störtades de på grund af sina missgrepp i den inre hushållningen och sin utrikespolitik.

Genmäle.

I sista häftet af Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1905 förekommer i Professor C. A. Reuterskiölds uppsats om »Statens moderna förvaltningsuppgifter» sid. 263 o. f. ett uttalande angående de med 1905 års ingång höjda afgifterna för postabonnemang å tidningar, med afseende å hvilket det må tillåtas mig att anföra följande.

Författaren sammanställer den af Riksdagen på Kungl. Maj:ts förslag beslutade förhöjningen i ofvannämnda afgifter med telegrafverkets sträfvanden att undertrycka enskilda telefonföretag och finner, att man vid dessa åtgärder »sammanblandat allmänintresset med statens företagarentesse, hvilka ingalunda äro identiska»; hvarefter författaren vidare med afseende å fördyrandet af tidningsprenumeration genom postverkets förmedling yttrar, att detta ägt rum »af det till synes talande skälet, att rörelsen dock måste kunna bära sina egna kostnader, ett skäl, som visserligen vore afgörande vid privatföretag, men icke är på sin plats i fråga om ett monopoliseradt statsföretag, som utesluter all konkurrens, och som kommit till eller i allt fall har sin rationella grund i ett allmänintresse och ett allmänbehof af statliga maktmedel för upprätthållande af poströrelsens säkerhet».

Att sammanställa höjningen i tidningsavgifterna med telegrafverkets försök att befria sig från besvärande konkurrens synes icke fullt befogadt redan af det skäl, att postverket i fråga om sin tidningsrörelse egentligen icke haft någon konkurrent att bekämpa; och då professor Reuterskiöld synes i poströrelsens monopoliserade beskaffenhet finna en försvårande omständighet vid bedömandet af den ifrågavarande afgiftsförhöjningen, så skyndar jag att fästa uppmärksamheten därpå, att frånvaron af konkurrens i fråga om postverkets tidningsrörelse icke beror på något postverkets monopol, ty förmedlandet af tidningsprenumeration hör icke till de branscher af postverksamheten, som inbegripas i postregalet. Detta omfattar nämligen icke andra försändelser än bref och brefkort. Distributionen af tidningar såväl å utgif-

ningsorten som till andra platser kan sålunda ombesörjas af hvem som helst, som skulle vilja öppna konkurrens med postverket på denna del af poströrelsen. Att emellertid hittills sådan konkurrens ej förekommit i någon afsevärd omfattning, förklaras däraf, att svårigen någon annan entreprenör kunnat på ett tillfredsställande sätt fullgöra ett dylikt åtagande till de pris, som postverket betingat sig.

Att nu dessa pris blefvo höjda och i sammanhang därmed postverkets tidningsrörelse äfven i öfrigt reformerades, beror nog i viss mån på önskan att åvägabringa en rimligare proportion mellan inkomster och utgifter på denna del af postverksamheten; men så långt som till att få tidningsrörelsen att »bära sina egna kostnader», så långt ville man icke gå, ty då hade man bort höja afgifterna vida mera än som skedde. Ej heller har man haft skäl att höja tidningsavgifterna för att därigenom bereda postverket i sin helhet ökade inkomster, ty då poströrelsen under år 1903 lämnade ett öfverskott af 1,894,000 kronor, synes verkets finansiella ställning icke hafva kräft någon tillökning i inkomsterna.

Hufvudsyftet med den ifrågavarande reformen, — hvars berättigande medgafs äfven af dem, som frågan närmast gällde, tidningarna själfva, — har varit att genom höjning af inkomsterna och sänkning af utgifterna för tidningsrörelsen åstadkomma en större finansiell jämvikt mellan poströrelsens olika grenar, så att icke tidningsrörelsen blefve obehörigen gynnad på de öfriga, däribland äfven de monopoliserade, rörelsegrenarnes bekostnad. Därigenom har man äfven velat bereda sig möjlighet att åt dessa branscher förskaffa lättnader genom sänkning af avgifter, hvilka syntes relativt höga. Detta har också sedermera genomförts beträffande afgifterna för rekommendation samt vissa postanvisningar och postförskott äfvensom för paket. Om någon afgiftsnedsättning hittills icke kommit den i egentlig mening monopoliserade posttrafiken till del, så förklaras detta i viss mån af sammanhanget mellan den inrikes och den utrikes poströrelsen. Då nämligen afgifterna för brefpostförsändelser i den utrikes posttrafiken skola underkastas revision vid den världspostkongress, som är utsatt att sammanträda i Rom nästkommande april månad, har det icke kunnat vara lämpligt att, innan denna kongress beslutat om de internationella afgifterna för den inrikes poströrelsen, fastställa nya avgifter, hvilka målfända ej skulle stå i lämplig relation till de avgifter, som kunna komma att beslutas af kongressen.

Stockholm i februari 1906.

Fredr. Grönwall.

Svar å Genmålet.

Den fråga, som här behandlas, är den angående postafgifternas höjning för tidningsprenumeration, en höjning, som jag i min uppsats i Statsvetenskaplig Tidskrift antydt vara från allmän synpunkt mindre befogad. Att den skulle hafva skett i syfte att nedslå en besvärande konkurrens, har jag nog ej sagt och i intet fall menat, då någon konkurrens ej förelegat. Detta är väl fallet med telegrafverkets telefonanordningar m. m.; men hvad jag i uppsatsen velat med orden »*liknande* synpunkter kunde framställas beträffande postverket» betona, har *icke* varit *alldeles det samma* som i fråga om telegrafen, utan endast något liknande.

Närmare utfördt innebär detta, att telegrafverket, som har konkurrens på telefonområdet, söker befria sig från denna för att eventuellt sedan ensam reglera prisen — en uppfattning, som torde vara ganska allmän och till synes ej ogrundad — hvaremot postverket, som icke ens behöfver först nedslå konkurrens, redan nu kunnat skrida till en prisreglering: konkurrensens afskaffande betraktas här blott som medel, ej som mål. Att postverket de facto saknat konkurrens beträffande tidningars postbefordran och prenumeration, om jag får använda uttrycket, är en följd af dess monopolställning i afseende å vissa slag af försändelser, enär det, äfven efter postverkets egen åsikt, uppenbarligen ej lönar sig att ensamt bedrifva prenumerationsförmedling: därför har jag här ansett mig kunna sammanfatta poströrelsen i dess helhet såsom monopoliserad i afseende å riket. Å hvarje enskild ort, där daglig tidning utges, kan ju ej ens postprenumeration å denna äga rum och där måste alltså anordnas hembärning af tidningarna själfva, något som de däremot svårigen kunna å annan ort göra.

Funnes emellertid en konkurrens på poströrelsens område i dess helhet — hvilket ju här kan exempelvis antagas för närmare belynings skull — så hyser jag den mening, att trots en sådan konkurrens prenumerationsafgifterna för tidningar icke skulle vara lägre än nu, snarare tvärtom, såvida ej de konkurrerande anstalterna kunde på något sätt tillförsäkra sig sina prenumeran-

hela skiljedomsväsendet skulle stranda på arbetarskarornas passiva motstånd. Detta eldprof har lagstiftningen ännu icke bestått och från ingendera sidan ställes i detta hänseende något särdeles lugnande prognostikon.

Vidare beklaga sig arbetsgifvarne däröfver, att man icke har uppnått ett af lagens hufvudändamål, att bringa stabilitet i arbetsförhållandena och skaffa en fast grundval för köpmännens beräkningar. Den risk och de offer, som följa med en strejk, utöfva ej längre sin modererande verkan, och detta leder till uppkomsten af stridigheter, som utan skiljedomstolar icke skulle existera, åtminstone icke bli aktuella. Detta ständiga agiterande för nya utslag gynnas af den i Nya Zeeland härskande bestämmelsen, att hvarje förening af minst sju arbetare kan framkalla ett domstolsutslag, som gäller en hel industri, så att t. ex. sju agitatorer genom att bilda en förening kunna inleda en rättegång emot flertalet sakköringsmedlemmars önskningsar.

Hufvudinvändningen från arbetsgifvarnes sida träffar den svaga punkten i hvarje skiljedomssystem. Skulle ett utslag blott gälla för de omedelbart deltagande parterna, så skulle det i regeln genast leda till en hel rad nya processer. Om å andra sidan — och så är här fallet — dess verkan, när ej annorlunda uttryckligen stipuleras, utsträcker till alla företagen inom området, som någon gång kan vara hela staten, så måste genom hvarje nytt utslag skapas nya arbetsvillkor för talrika icke direkt i tvisten deltagande personer. — Följden häraf blir för öfrigt att alla de affärer, hvilka arbeta under mindre gynsamma förhållanden, än i allmänhet är fallet i ifrågavarande yrke, så småningom elimineras eller åtminstone falla i värde.

Hvad verkningarne beträffar på landets allmänna ekonomiska ställning, så måste framför allt konstateras, att det är till stor del allmänheten och därigenom indirekt arbetaren sjelf, som har att bära systemets dryga kostnader. De höjda lönerna ha i sin tur framkallat en stegring i varornas pris, om också icke i fullt samma grad. Dock kan det ej bestridas, att det består en *circulus vitiosus* mellan lönerna och kostnaderna för lifsuppehållet.

Att landets hela ekonomi skulle lida därigenom, att skiljedomstolarnes existens och deras för arbetarne förmånliga utslag skulle afskräcka kapitalet från industriella företag, ja rent af drifva det ut ur landet, har man ej rätt att påstå. Däremot torde det vara obestridligt, att enskilda företag förlamats i sin vidare utveckling genom domstolarnes utslag.

Australien och Nya Zeeland lefva föröfrigt af sin under ovanligt gynsamma förhållanden stående urproduktion, som tillåter dem att utan fruktan för någon retorsion gifva sig in på hvilken extravagant skyddstull som än kan betingas af deras socialpolitik.

Ett särskildt anmärkningsvärdt moment i historien om det australiska skiljedomsväsendet är, att aldrig något tvifvelsmål höres om domarnes opartiskhet, fastän medlemmarne af de högsta dom-

stolarne i kolonierna ända hittills väl aldrig gått ut från arbetareklassen.

Erfarenheterna från Australien kunna emellertid, trots det intresse det alltid har att följa utvecklingen i detta socialreformatoriska föregångsland, blott i begränsad grad vara afgörande i fråga om skiljedomsinstitutionens nytta eller skada för andra länder, ty mer än landets produktionsvillkor är graden af politisk mognad och ömsesidig förståelse de olika samhällsklasserna emellan afgörande i fråga om effektiviteten af ett medel till befordran af den sociala freden.

Den aftagande nativiteten. Ett par engelska statistiker — Newsholme och Stevenson — hafva nyligen lämnat ett intressant bidrag till nativitetsfrågans rationella belysning. Bl. a. hafva de angifvit en metod som möjliggör jämförelse mellan forntid och nutid och mellan det ena landet och det andra med elimination af det störande inflytande befolkningens olika sammansättning efter ålder o. s. v. annars oundgängligen utöfvar. Författarne anse att de af dem sålunda vunna talen (»korrigerade födelsekvotienter pr 1,000 inbyggare») lämna fullt korrekta uttryck för förändringarna i fruktsamheten. Vi meddela här efter Nationalökons Tidsskr. de hufvudresultat, hvilka framkomma genom metodens användning på de data, som föreligga från ett antal länder under åren 1880—81 och 1901—04.

	Födelsekvotienten 1901—04.	Minsk. (—) eller ökn. (+) i förhåll. till 1880—81.
Bayern	40,37	— 11 %
Österrike	38,50	— 1 »
Norge	37,79	— 6 »
Sverige	36,19	— 6 »
Irland	36,08	+ 3 »
Preussen	35,72	— 10 »
Italien	33,71	— 9 »
Skottland	33,68	— 15 »
Danmark	33,12	— 15 »
Sachsen	31,76	— 23 »
Belgien	31,01	— 24 »
England Wales	28,41	— 18 »
Ny Syd Wales	26,47	— 32 »
Frankrike	21,63	— 14 »

Blott i ett af de ofvannämnda landen, Irland, har födelsekvotienten stigit under dessa 20 år. Att Frankrike betecknar lägsta punkten i skalan var hvad man kunde vänta. Däremot är det mera märkligt att Sverige och Norge intaga en så hög plats.

Bolivias folkmängd, som för första gången räknats 1 sept. 1900, utgjorde 1,555,818 invånare, en siffra som folkräkningskommissionen dock anser sig böra höja med ej mindre än 260,453 eller till 1,816,271. I sanning intet vackert vitsord om räkningens fullständighet, en omständighet, som likväl förklaras af folkets sammansättning. Den bestod till 50,9 % af infödde (indianer) och vidare af 12,7 % hvite, 26,8 % mestiser, 0,2 % negrer och 9,4 % af okänd ras.

Efter kön och ras fördelade sig folkmängden sålunda:

	Mk.	Kvk.
Infödde	50,7.	49,3.
Hvite	49,8.	50,2.
Mestiser	49,2.	50,8.
Negrer	52,9.	47,1.

Af folkmängden lefde 26,9 % i städer och 73,1 % på landet. (Efter *Journal de la société de Stat. de Paris*).

Nativiteten i Frankrike fortsätter sin nedåtgående rörelse, såsom vi erfara af den nyligen offentliggjorda statistiken häröfver för 1904. Antalet lefvande födde utgjorde 818,229 — den lägsta siffra, som hittills registrerats. Medan nativiteten i andra länder sjunker blott relativt, d. v. s. i förhållande till folkmängden, faller den i Frankrike äfven absolut och detta sedan midten af 1870-talet. Därförinnan hade den under femtio år stått stilla, alldeles såsom nu är fallet i Sverige, men från den tiden går det utför, och det, såsom det synes, i allt raskare fart.

Dödligheten steg samtidigt till 761,203 mot 753,606 år 1903, hvadan de franske patrioterna med allt skäl äro bekymrade för framtiden.

Innehåll:

- Gustaf F. Steffen**, Staten, några sociologiska synpunkter.
Sven Brisman, Om afvikelser mellan riksdagsbeslut och bankoreglemente 1810 och 1815.
C. O. Borg, Blad ur Riksbankens historia V.
Fredr. Grönwall, Genmåle.
C. A. Reuterskiöld, Svar å Genmålet.
Strödda meddelanden.
-
-

Till red. insända skrifter:

Zeitschrift für Socialwissenschaft, herausg. von JULIUS WOLF.

1906:

- H. 4. *Aufsätze*: G. v. ROHDEN, Verbrechensbekämpfung und Verbrechensverbeugung. 1. — O. MUGDAN, Zur Reform der Arbeiterversicherung. — ED. HAHN, Die primitive Landwirtschaft. 3. — F. HUEPPE, Einige Bemerkungen zu HAHNS Aufsatz über die primitive Landwirtschaft. — F. LUSSENSKY, Der zollfreie Veredelungsverkehr in Österreich-Ungarn und der Schweiz. 2. — — *Miscellen*. — — *Buchbesprechungen*.
- H. 5. *Aufsätze*: G. v. ROHDEN, Verbrechensbekämpfung und Verbrechensverbeugung. 2. — A. NUSSBAUM, Zur neueren Entwicklung des deutschen Bankwesens. — ED. HAHN, Die primitive Landwirtschaft. 4. — J. KÖHLER, Die Sozialdemokratie auf dem Lande in Ungarn und Deutschland. — — *Miscellen*. — — *Buchbesprechungen*.

Bidrag till Sveriges officiella statistik. D) Fabriker och handtverk, 1904. Sthlm 1906.

Det ny Aarhundrede. Halvmaanedsskrift, redigeret af P. MUNCH. Aarg. 3. H. 8. Kbhvn 1906.

Ekonomiska Samfundet i Finland. Föredrag och förhandlingar. Band IV. H. 5. Hfors 1906.

Finsk tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utg. af M. G. SCHYBERGSON och R. F. v. WILLEBRAND. T. LX. H. IV o. V. Hfors 1906.

Handtverksorganisationens skrifter. N:o 2. 1906: Om Handels- och Industri-kammare. Kristianstad 1906.

Industria. Industripolitisk halfmånadstidning. I arbetarefrågor organ åt svenska arbetsgifvareföreningen. Utg. D:r HJ. G. WALLGREN. Årg. II. H. 8—11. Sthlm 1906.

I Vår Tids Lifsfrågor. Skriftserie, utg. af SYDNEY PALRUTZ. N:o XLIV. Uppsala 1906.

Nationaløkonomisk Tidsskrift. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. H. 2. Kbhvn 1906.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. H. 3. Sthlm 1906.

Revue du Travail. Publiée par l'Office du Travail de Belgique. Onzième année. N:o 6—9. Bruxelles 1906.

Skogsvårds-Föreningens Tidskrift-1906. Red. GUNNAR SCHOTTE. Årg. 4. H. 4 o. 5. Sthlm. 1906.

Stockholms köpmannaförenings handelskammare. Årsberättelse för år 1905. I. Sthlm 1906.

The Journal of Political Economy. Vol. 14. N:o 4 o. 5. Chicago 1906.

MOHN, ALFRED, *La Suède et la Révolution Norvégienne*.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE 

 Malmö 

Fonder öfver 25,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

